

Dorota Giżyńska, Roman Martynów

**JAK WSPIERAĆ SZKOŁY REALIZUJĄCE
EDUKACJĘ DWUJĘZYCZNĄ**

Dorota Giżyńska, Roman Martynów
JAK WSPIERAĆ SZKOŁY REALIZUJĄCE
EDUKACJĘ DWUJĘZYCZNĄ

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Warszawa 2015

Autorzy

Dorota Giżyńska, Roman Martynów

Redakcja merytoryczna

Marianna Hajdukiewicz, Justyna Maziarska-Lesisz, Elżbieta Witkowska

Redakcja językowa

Renata Faron-Radzka

Korekta:

Karolina Strugińska

Projekt graficzny

Łukasz Kluz

(z wykorzystaniem elementów projektu Studia Kreatywnego Małgorzaty Barskiej)

Redakcja techniczna i skład

Barbara Jechalska

© Copyright by Ośrodek Rozwoju Edukacji

Warszawa 2015

ISBN 978-83-65450-42-5

Wydawca

Ośrodek Rozwoju Edukacji

Aleje Ujazdowskie 28

00-478 Warszawa

www.ore.edu.pl

tel. 22345 37 00

fax 22345 37 70

Poradnik został przygotowany na podstawie materiałów szkoleniowych opracowanych w ramach projektu „System doskonalenia nauczycieli oparty na ogólnodostępnym kompleksowym wspomaganii szkół”.

Spis treści

Wprowadzenie.....	5
1. Podstawowe informacje dotyczące edukacji dwujęzycznej.....	7
2. Podstawy prawne tworzenia i funkcjonowania szkoły z nauczaniem dwujęzycznym.....	11
3. Przygotowanie szkoły do prowadzenia edukacji dwujęzycznej – diagnoza	12
3.1. Spotkania z dyrektorem szkoły	12
Spotkanie pierwsze	12
Spotkanie drugie	21
Spotkanie trzecie.....	22
3.2. Spotkania z radą pedagogiczną	25
Spotkanie pierwsze	26
Spotkanie drugie	28
Spotkanie trzecie.....	29
3.3. Współpraca nauczycieli przedmiotu i języka obcego	33
3.4. Współpraca z uczniami i rodzicami	39
4. Wspieranie szkoły kształcącej dwujęzycznie	40
4.1. Praca na lekcji w odniesieniu do zasady 4C	41
4.2. Materiały dydaktyczne na lekcji dwujęzycznej.....	45
4.3. Ocenianie	47
5. Praktyczne wskazówki do wykorzystania na lekcji prowadzonej metodą CLIL.....	50
6. Ewaluacja.....	55
7. Szkoły kształące w systemie dwujęzycznym. Przykłady dobrych praktyk	57
Słownik pojęć stosowanych w nauczaniu dwujęzycznym.....	62
Bibliografia	63

Wprowadzenie

Poradnik jest skierowany do pracowników placówek doskonalenia nauczycieli. Celem niniejszej publikacji jest pokazanie, w jaki sposób można wspierać dyrektorów i nauczycieli realizujących nauczanie dwujęzyczne zgodnie z założeniami kompleksowego wspomaganie szkół¹.

Propozycje opisane w poradniku są adresowane zarówno do szkół gimnazjalnych oraz ponadgimnazjalnych prowadzących już kształcenie w systemie dwujęzycznym, jak i tych, które chciałyby wprowadzić taką edukację. Autorzy poradnika wskazują, w jaki sposób – na podstawie wniosków z diagnozy pracy szkoły – można wprowadzić zmianę w pracy nauczycieli, uczniów i ich rodziców.

Pracownicy placówek doskonalenia poznają podstawowe założenia i metody zintegrowanego nauczania językowo-przedmiotowego, podstawowe akty prawne określające tworzenie i organizowanie nauczania dwujęzycznego.

Dzięki publikacji czytelnicy zdobędą informacje, jak efektywnie pomagać nauczycielom w wyborze i stosowaniu metod pracy na lekcjach prowadzonych w trybie dwujęzycznym. Efektem takiego podejścia jest lepsza koordynacja działań wszystkich stron zaangażowanych w proces wdrażania i rozwój nauczania dwujęzycznego, a także poprawa jakości pracy szkoły zgodnie z kierunkami współczesnej edukacji.

Świat, w którym przyszło wychowywać i kształcić młodych ludzi, stawia przed nauczycielami ogromne wyzwania. Postęp naukowo-techniczny determinuje sposób życia, pracy, a tym samym wpływa na obraz edukacji. Obecny system kształcenia próbuje sprostać wyzwaniom i reagować na potrzeby młodych ludzi. Jedną z kluczowych kompetencji, determinujących funkcjonowanie młodych ludzi w dorosłym życiu, jest umiejętność posługiwania się językami obcymi. Coraz większą popularność zyskuje nauczanie dwujęzyczne postrzegane jako najbardziej skuteczna forma uczenia. Według raportu ewaluacyjnego z 2014 r. – autorstwa Mirosława Pawlaka odwołującego się do danych z roku 2013 – coraz więcej szkół decyduje się na wprowadzenie oddziałów dwujęzycznych albo przekształca się w placówki dwujęzyczne.

Obecnie w Polsce funkcjonuje ponad 180 szkół gimnazjalnych i 94 szkoły ponadgimnazjalne prowadzące nauczanie dwujęzyczne. Kształcą się w nich ponad 28 tysięcy uczniów: 19 383 na etapie gimnazjalnym i 9 403 na etapie ponadgimnazjalnym². Dodatkowo – pomimo braku systemowych regulacji prawnych – są otwierane przedszkola i szkoły podstawowe prowadzące nauczanie dwujęzyczne w ramach innowacji pedagogicznych.

¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 26 października 2012 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie placówek doskonalenia nauczycieli (Dz.U. 2012, poz. 1196), zob.

<http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20120001196> (dostęp: 24 lutego 2016 r.).

² Pawlak M., (2015), *Edukacja dwujęzyczna w polskich szkołach. Raport ewaluacyjny*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji, zob. <http://www.ore.edu.pl/wrkj-materialy-do-pobrania/category/32-nauczanie-dwujezyczne?download=3302:edukacja-dwujezyczna-w-polskich-szkolach-raport-ewaluacyjny> (dostęp: 2 października 2015 r.).

Powszechność edukacji dwujęzycznej jest szansą nie tylko na rozwijanie umiejętności językowych, ale również poznawanie treści przedmiotowych w języku obcym. Ponadto edukacja dwujęzyczna przygotowuje młodych ludzi do dalszej nauki w języku obcym zarówno w kraju, jak i za granicą, tym samym zwiększając ich szanse na rynku pracy. Jednakże, aby edukacja mogła spełniać swoje podstawowe założenia, musi być prowadzona we właściwy sposób. Doświadczenia istniejących szkół dwujęzycznych oraz placówek z oddziałami dwujęzycznymi wskazują jednak, że funkcjonowanie tego typu szkół w polskim systemie oświaty nadal wymaga intensywnego wsparcia w wielu obszarach.

Uwaga:

W niniejszej publikacji – w odniesieniu do nauczania dwujęzycznego – będą stosowane naprzemiennie następujące terminy: nauczanie dwujęzyczne, podejście/metoda/system CLIL, zintegrowane kształcenie/nauczanie przedmiotowo-językowe.

1. Podstawowe informacje dotyczące edukacji dwujęzycznej

Globalizacja świata, rozwój technologii oraz sposób komunikacji przyczyniły się do zmiany w podejściu wobec nauczania i uczenia się młodych ludzi. Jak zauważają Mehisto, Marsh i Frigols³, świat szybko zmienia się w globalną wioskę, mobilność fizyczna i wirtualna stają się rzeczywistością. Ma to ogromny wpływ na podejście do nauki języków. Nowa rzeczywistość zmusza ludzi do zastanowienia się nad tym, jak i czego się uczą. Kiedyś zwracano uwagę, aby wykorzystać zdobytą wiedzę w przyszłości, w czasach obecnych uczniowie chcą od razu wiedzieć, jak mogą wykorzystać to, czego się uczą. Internetowy sposób komunikacji umożliwia uczącym się stosowanie form językowych nie tylko w codziennych sytuacjach, ale również jako narzędzie do pozyskiwania, selekcjonowania, wykorzystywania i przetwarzania informacji. Nauka języka przestaje polegać na przyswajaniu gramatyki, słownictwa czy „szkolnego” rozwijania sprawności, a staje się zintegrowaną formą treści i języka.

Odpowiedzią na takie potrzeby edukacyjne wydaje się być podejście CLIL, czyli zintegrowanie języka i przedmiotu, które – zdaniem Mehista, Marsha i Frigolsa⁴ – jest swoistym „parasolem”, obejmującym elementy różnorodnych metod edukacyjnych: dwujęzyczność, immersja, nauczanie bilingwalne, rozszerzone programy językowe. Zintegrowanie języka i przedmiotu jednocześnie pozwala na to, aby dowolnie stosować wiedzę pochodzącą z przywołanych metod edukacyjnych.

Podejście CLIL pojawiło się w szkołach europejskich w latach 90. ubiegłego wieku i od tego czasu nieustannie zyskuje na popularności jako swoista metoda edukacyjna rozszerzająca podejście do nauczania języka i przedmiotu. Głównym założeniem systemu CLIL jest nie tylko nauka języka obcego, ale także uczenie przy jego pomocy.

Pierwsze wzmianki o nauczaniu wykorzystującym podejście CLIL można znaleźć w Rezolucji Rady Unii Europejskiej z 1995 r.,⁵ która odnosi się do promowania innowacyjnych metod nauczania języka obcego (w szczególności dla innych przedmiotów), zapewniając nauczanie bilingwalne.

System CLIL – zgodnie z założeniami – składa się z czterech fundamentalnych składników (zasada 4C)⁶:

- Treść (*Content*);
- Procesy myślowe/poznanie (*Cognition*);
- Komunikacja (*Communication*);
- Kultura (*Culture*);

³ Mehisto P., Marsh D., Frigols M.J., (2008), *Uncovering CLIL: Content and Language Integrated Learning in Bilingual and Multilingual Education*, Oxford: Macmillan.

⁴ Op. cit., s. 12.

⁵ Rezolucja Rady Unii Europejskiej z dnia 31 marca 1995 r. w sprawie poprawy i dywersyfikacji uczenia się i nauczania języków w systemach edukacyjnych Unii Europejskiej (Dziennik Urzędowy, C 207, 08/12/1995 P. 0001 – 0005).

⁶ Coyle D., (2008), *CLIL—A pedagogical approach from the European perspective*, w: Deussen-Scholl Van N., Hornberger N., *Encyclopedia of language and education. Second and foreign language education*, tom 4, wydanie drugie, Berlin: Springer Science and Business Media LLC, s. 97–111.

Treść (Content)

U podstaw nauczania wykorzystującego podejście CLIL leżą treści przedmiotowe. To one wyznaczają cele i przebieg nauczania. Najważniejszym zadaniem nauczyciela jest przekazanie treści zgodnie z podstawą programową.

Komunikacja (Communication)

W nauczaniu dwujęzycznym język obcy stanowi narzędzie komunikacji i wspomaga proces uczenia się. Głównym założeniem komunikacji jest używanie języka obcego w celu przekazywania treści przedmiotowych, zarówno w formie pisemnej, jak i ustnej. Istotnym elementem zintegrowanego nauczania językowo-przedmiotowego jest pomoc koleżeńska. Wspomaga ona proces nabywania kompetencji w zakresie komunikacji, jak również ograniczania tzw. *Teacher Talking Time* (czasu, w którym mówi nauczyciel) oraz wydłużania tzw. *Student Talking Time* (czasu, w którym mówią uczniowie).

W systemie CLIL uczniowie uczą się, w jaki sposób posługiwać się językiem, a także jak używać go do nauki treści niepowiązanych z językiem. Nauczyciel stwarza warunki oraz towarzyszy uczniom w procesie odkrywania treści w języku obcym. Uczniowie zdobywają wiedzę w języku obcym i o języku obcym. Są zachęceni do używania języka obcego podczas wyrażania swoich uczuć i opinii na temat wiedzy przekazywanej na lekcji.

Poznanie (Cognition)

Celem nadrzędnym nauczania dwujęzycznego jest przekazywanie wiedzy przy jednoczesnym rozwijaniu krytycznego myślenia. Do realizacji tego celu stosuje się taksonomię Blooma⁷ zawierającą klasyfikację celów nauczania stawianych uczniom w obrębie trzech stref: poznawczej, afektywnej i psychomotorycznej. W nauczaniu dwujęzycznym stosuje się głównie domenę kognitywną, która dzieli procesy myślowe na procesy niższego rzędu i procesy wyższego rzędu (z ang. *lower – order thinking skills* i *higher – order thinking skills*).

Procesy niższego rzędu, będące kategorią podstawową, obejmują zarówno wiedzę (np.: umiejętności zapamiętywania i przywoływania z pamięci pojęć, faktów, terminologii, sposobów postępowania, jak i zrozumienie (np.: umiejętności interpretowania, porównywania czy wnioskowania). Do procesów myślowych wyższego rzędu zalicza się umiejętności intelektualne: zastosowanie, analizę, syntezę i ewaluację).

⁷Półturzycki J., (2006), *Dydaktyka dla nauczycieli*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 51.

Podział procesów myślowych, które zaprezentowano powyżej, prowadzi do formułowania celów przy wykorzystaniu czasowników operacyjnych.

W tabeli zamieszczonej poniżej zamieszczono przykłady definiowania celów za pomocą właściwego słownictwa.

Tabela 1. Przykłady definiowania celów za pomocą właściwego słownictwa

Wiedza	<ul style="list-style-type: none"> • nazwij • określ • powiedz • wylicz • wskaż • przypomnij • dopasuj • wybierz
Rozumienie	<ul style="list-style-type: none"> • porównaj • wyjaśnij • wybierz • uporządkuj • zinterpretuj • opisz • rozpoznaj
Stosowanie	<ul style="list-style-type: none"> • zastosuj • wypróbuj • użyj • przekształć • przetłumacz • wykorzystaj • sporządź model

Analiza	<ul style="list-style-type: none"> • przeanalizuj • uporządkuj • uprość • sklasyfikuj • podsumuj • odróżnij • sporządź wykres
Synteza	<ul style="list-style-type: none"> • skomponuj • sformułuj • zaprojektuj • wymyśl • zaproponuj • znajdź • dostosuj • opracuj
Ewaluacja	<ul style="list-style-type: none"> • oceń • rozstrzygnij • zrecenzuj • oszacuj • udowodnij • przedstaw opinię • wybierz rozwiązanie

Język operacyjny umożliwia nauczycielom właściwe konstruowanie pytań. Nauczyciele często zadają zbyt dużo pytań zamkniętych lub odnoszących się wyłącznie do faktów, czyli ograniczających się do umiejętności niższego rzędu (głównie z zakresu wiedzy i rozumienia). Tego typu pytania są ważne, jeśli celem jest sprawdzenie wiedzy i bezpośrednio uzyskanie odpowiedzi. Natomiast, gdy zamierzeniem nauczyciela jest rozwijanie w uczniach procesu myślowego, polecenia powinny być tak sformułowane, aby zachęcać młodzież do stawiania pytań, analizowania, uzasadniania odpowiedzi innych osób, wyciągania wniosków, do wspólnego poszukiwania prawidłowej odpowiedzi lub lepszego wyjaśnienia danego zagadnienia.

Kultura (Culture)

W nauczaniu dwujęzycznym istotnym elementem jest powiązanie sposobów komunikowania się w języku obcym z historią, literaturą, tradycjami i obyczajowością danego kraju. Właściwie realizowana dwujęzyczność polega na przekazywaniu poprzez język wiedzy o szeroko rozumianej kulturze kraju danego obszaru językowego. Taka integracja wspiera i rozwija postawy otwartości i tolerancji, prowadzi do zrozumienia różnic kulturowych, co w rezultacie stanowi klucz do odkrywania także własnej kultury.

Zintegrowane nauczanie językowo-przedmiotowe może być realizowane w różny sposób, jako:

- nauczanie przedmiotu w całości w języku obcym (*hard CLIL*);
- koncentrowanie się na rozwijaniu języka przez treści merytoryczne na zajęciach z języka obcego (*soft CLIL*)⁸.

Pomiędzy tymi odrębnymi rozwiązaniami istnieją przejściowe modele pracy, które zakładają prowadzenie fragmentów lekcji przedmiotowej w języku obcym lub wzbogacanie zajęć językowych treściami przedmiotowymi. Niezależnie od modelu pracy⁹, jaki zostanie przyjęty w konkretnym oddziale dwujęzycznym, podstawową regułą powinno być wykonywanie zadań w języku obcym i wspieranie uczniów w rozwiązywaniu zadań poprzez komunikację w tym języku.

2. Podstawy prawne tworzenia i funkcjonowania szkoły z nauczaniem dwujęzycznym

Podstawowe ramy prawne kształcenia dwujęzycznego określa ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty¹⁰, która legalizuje istnienie gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych prowadzących edukację dwujęzyczną (art. 2) oraz definiuje podstawowe formy organizacji kształcenia dwujęzycznego (oddział dwujęzyczny i szkoła dwujęzyczna) (art. 3, pkt 2b, 2d). Ustawa ta (z późniejszymi zmianami) określa także warunki przyjmowania uczniów do gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych realizujących kształcenie dwujęzyczne (art. 20i oraz art. 20j).

Kolejne rozporządzenia określają kwestie związane z funkcjonowaniem szkół prowadzących kształcenie dwujęzyczne i dotyczą określenia celów i zadań szkoły, sposobów ich realizacji oraz warunków i organizacji kształcenia¹¹. Osobne akty prawne regulują kwestie związane z kwalifikacjami nauczycieli w klasach dwujęzycznych¹².

⁸ Ball P., (2009), *Does CLIL work?*, w: Hill D., Alan P. (red.), *The Best of Both Worlds?: International Perspectives on CLIL*, Norway: Norwich Institute for Language Education, s. 32–43.

⁹ Pawlak M., (2010), *Zintegrowane kształcenie przedmiotowo-językowe: założenia, praktyka, perspektywy*, „Języki Obce w Szkole”, nr 6, s. 19.

¹⁰ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, (Dz.U. 1991 nr 95, poz. 425), zob. (<http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19910950425>); Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 listopada 2004 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o systemie oświaty (Dz. U. 2004 nr 256, poz. 2572 ze zm.), zob. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20042562572> (dostęp: 29 lutego 2016 r.).

¹¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół (Dz.U. 2001 nr 61, poz. 624), zob.

<http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20010610624> (dostęp: 29 lutego 2016 r.);

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz.U. 2012, poz. 204), zob. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20120000204> (dostęp: 29 lutego 2016 r.).

¹² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 marca 2009 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudnić niemających wyższego wykształcenia lub ukończonego zakładu kształcenia nauczycieli (Dz. U. z 2015 r., poz. 1264), zob. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20090500400> (dostęp: 29 lutego 2016 r.).

3. Przygotowanie szkoły do prowadzenia edukacji dwujęzycznej – diagnoza

Realizacja edukacji dwujęzycznej jest procesem złożonym, wymagającym dobrej znajomości nie tylko aktów prawnych, ale także specyfiki związanej z kształceniem w języku obcym.

Decyzja o podjęciu nauczania dwujęzycznego w szkole powinna być przemyślana i zaplanowana. Placówka szkolna, która planuje takie przedsięwzięcie, może zwrócić się do ośrodka doskonalenia nauczycieli o kompleksowe wsparcie na każdym etapie dokonywania zmian w swoim funkcjonowaniu.

Wsparcie we wdrożeniu kształcenia dwujęzycznego można rozpocząć od zaplanowania cyklu spotkań z dyrektorem, radą pedagogiczną, uczniami i rodzicami w celu przedstawienia i omówienia najważniejszych kwestii związanych z kształceniem dwujęzycznym.

3.1. Spotkania z dyrektorem szkoły

Dyrektor szkoły – przed podjęciem decyzji dotyczącej wprowadzenia dwujęzyczności – musi posiadać podstawową wiedzę na temat zasad i regulacji prawnych związanych z organizowaniem tego typu kształcenia. Poza tym dyrektor powinien mieć świadomość tego, co stanowi istotę nauczania dwujęzycznego, na czym ono polega, jakie wyzwania stoją przed takim modelem kształcenia młodzieży.

Wokół nauczania dwujęzycznego powstało wiele mitów i nieprawdziwych opinii. Dlatego też jest istotne, aby dyrektor szkoły – dzięki współpracy ze specjalistą do spraw wspomagania (pracownikiem ośrodka doskonalenia nauczycieli) – zdobył rzetelne informacje pozwalające mu w przyszłości zaplanować skuteczne działania, które przyczynią się pozytywnie do wdrożenia dwujęzyczności w danej placówce.

Poniżej zamieszczono wskazówki, które pomogą pracownikom placówek doskonalenia w przeprowadzeniu procesu wspomagania szkoły podczas wdrażania nauczania dwujęzycznego.

Spotkanie pierwsze

Specjalista do spraw wspomagania podczas pierwszego spotkania z dyrektorem przedstawia najważniejsze regulacje prawne dotyczące kształcenia w systemie dwujęzycznym, a także zapoznaje dyrektora z podstawowymi założeniami kształcenia dwujęzycznego. Pierwsza część spotkania poświęcona będzie odpowiedziom na główne pytania dotyczące aspektów prawnych funkcjonowania placówki z oddziałami dwujęzycznymi.

Co rozumiemy przez oddział dwujęzyczny oraz szkołę dwujęzyczną?

Zgodnie z ustawą o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r.¹³ oddział dwujęzyczny to oddział szkolny, w którym nauczanie jest prowadzone w dwóch językach: polskim oraz obcym nowożytnym, który jest drugim językiem nauczania. Trzeba podkreślić, że w oddziałach dwujęzycznych co najmniej dwa zajęcia edukacyjne są prowadzone w dwóch językach (z wyjątkiem takich zajęć jak: język polski, część historii dotycząca Polski, część geografii dotycząca Polski), w tym co najmniej jedno zajęcia edukacyjne wybrane spośród zajęć obejmujących: biologię, chemię, fizykę, część geografii odnoszącą się do geografii ogólnej, część historii odnoszącą się do historii powszechnej i matematykę lub przedmioty uzupełniające.

Szkoła dwujęzyczna jest to szkoła, w której we wszystkich oddziałach jest prowadzone nauczanie dwujęzyczne. Szkołom dwujęzycznym nie ustala się obwodów. Szkoły prowadzące oddziały dwujęzyczne są placówkami, które oferują młodzieży naukę zarówno w oddziałach prowadzonych w systemie klas dwujęzycznych, jak i w systemie klas ogólnych.

Kiedy i jak można starać się o otwarcie szkoły dwujęzycznej lub z oddziałami dwujęzycznymi?

Otwarcie oddziałów dwujęzycznych powinny poprzedzać rozmowy z organem prowadzącym szkołę w celu zabezpieczenia środków finansowych niezbędnych do ich funkcjonowania.

Kolejnym etapem jest złożenie przez dyrektora szkoły wniosku do organu prowadzącego z prośbą o zgodę na utworzenie oddziału dwujęzycznego i zmianę nazwy szkoły. Wniosek powinien być zaopiniowany pozytywnie przez radę pedagogiczną, a także dodatkowo przez samorząd uczniowski oraz radę rodziców.

Dyrektor szkoły – po otrzymaniu zgody organu prowadzącego – jest zobowiązany dokonać zmian w statucie szkoły. Po tym etapie można już podejmować działania związane z organizacją oddziału dwujęzycznego (np. planować zajęcia dydaktyczne, ogłosić nabór uczniów itp.).

Jak przebiega rekrutacja do klas pierwszych gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej z oddziałami dwujęzycznymi?

Zgodnie z art. 20i ustawy z dnia 6 grudnia 2013 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty¹⁴ „do klasy pierwszej publicznego gimnazjum dwujęzycznego lub oddziału dwujęzycznego w publicznym gimnazjum ogólnodostępnym przyjmuje się kandydatów, którzy posiadają świadectwo ukończenia szkoły podstawowej oraz uzyskali pozytywny wynik sprawdzianu predyspozycji językowych przeprowadzanego na warunkach ustalonych przez radę pedagogiczną. W przypadku większej liczby kandydatów spełniających warunki, o których mowa w ust. 1, niż liczba wolnych miejsc w szkole i oddziale, o których mowa w ust. 1, na

¹³ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, op. cit.

¹⁴ Ustawa z dnia 6 grudnia 2013 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2014, poz. 7), zob. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20140000007> (dostęp: 29 lutego 2016 r.).

pierwszym etapie postępowania rekrutacyjnego są brane pod uwagę łącznie następujące kryteria:

- 1) wyniki sprawdzianu, o którym mowa w art. 9 ust. 1 pkt 1;
- 2) wynik sprawdzianu predyspozycji językowych, o którym mowa w ust. 1;
- 3) świadectwo ukończenia szkoły podstawowej z wyróżnieniem;
- 4) szczególne osiągnięcia wymienione na świadectwie ukończenia szkoły podstawowej:
 - a) uzyskanie wysokiego miejsca nagrodzonego lub uhonorowanego zwycięskim tytułem w zawodach wiedzy, artystycznych i sportowych, organizowanych przez kuratora oświaty albo organizowanych co najmniej na szczeblu powiatowym przez inne podmioty działające na terenie szkoły, z wyjątkiem tytułu laureata konkursu przedmiotowego o zasięgu wojewódzkim lub ponadwojewódzkim, o którym mowa w art. 20d,
 - b) osiągnięcia w zakresie aktywności społecznej, w tym na rzecz środowiska szkolnego, w szczególności w formie wolontariatu¹⁵.

Natomiast zgodnie z art. 20j ustawy z dnia 6 grudnia 2013 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty¹⁶ wynika, że „do klasy pierwszej publicznej szkoły ponadgimnazjalnej dwujęzycznej lub oddziału dwujęzycznego w publicznej szkole ponadgimnazjalnej ogólnodostępnej przyjmuje się kandydatów, którzy spełniają warunki, o których mowa w art. 20f ust. 1, oraz uzyskali pozytywny wynik sprawdzianu kompetencji językowych przeprowadzanego na warunkach ustalonych przez radę pedagogiczną.

W przypadku większej liczby kandydatów spełniających warunek, o którym mowa w ust. 1, niż liczba wolnych miejsc w szkole i oddziale, o których mowa w ust. 1, na pierwszym etapie postępowania rekrutacyjnego są brane pod uwagę łącznie następujące kryteria:

- 1) wyniki egzaminu, o którym mowa w art. 9 ust. 1 pkt 2;
- 2) wynik sprawdzianu kompetencji językowych, o którym mowa w ust. 1;
- 3) wymienione na świadectwie ukończenia gimnazjum oceny z języka polskiego, matematyki, języka obcego nowożytnego, przy czym w przypadku oceny z języka obcego nowożytnego uwzględnia się ocenę wyższą, oraz z jednych obowiązkowych zajęć edukacyjnych ustalonych przez dyrektora danej szkoły jako brane pod uwagę w postępowaniu rekrutacyjnym do danego oddziału tej szkoły;
- 4) świadectwo ukończenia gimnazjum z wyróżnieniem;
- 5) szczególne osiągnięcia wymienione na świadectwie ukończenia gimnazjum:
 - a) uzyskanie wysokiego miejsca nagrodzonego lub uhonorowanego zwycięskim tytułem w zawodach wiedzy, artystycznych i sportowych, organizowanych przez kuratora oświaty albo organizowanych co najmniej na szczeblu powiatowym przez inne podmioty działające na terenie szkoły, z wyjątkiem tytułu laureata lub finalisty ogólnopolskiej olimpiady przedmiotowej oraz tytułu laureata konkursu przedmiotowego o zasięgu wojewódzkim lub ponadwojewódzkim, o których mowa w art. 20d,

¹⁵ Op. cit.

¹⁶ Op. cit.

- b) osiągnięcia w zakresie aktywności społecznej, w tym na rzecz środowiska szkolnego, w szczególności w formie wolontariatu¹⁷.

Zarówno w gimnazjach, jak i w szkołach ponadgimnazjalnych prowadzących nabór do klas dwujęzycznych – „w przypadku równorzędnych wyników uzyskanych na pierwszym etapie postępowania rekrutacyjnego na drugim etapie postępowania rekrutacyjnego – są brane pod uwagę łącznie kryteria, o których mowa w art. 20c ust. 2. Przepis art.20c ust.3 stosuje się¹⁸”.

Należy pamiętać, że w przypadku laureatów i finalistów ogólnopolskich olimpiad przedmiotowych lub laureatów konkursów przedmiotowych o zasięgu wojewódzkim lub ponadwojewódzkim obowiązują odrębne zasady przyjmowania ich do szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych z oddziałami dwujęzycznymi określone w art. 20d ustawy z dnia 6 grudnia 2013 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty¹⁹.

Natomiast o trybie rekrutacji uczniów przybywających z zagranicy – do wyżej wymienionych placówek – stosuje się przepisy rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 2 stycznia 2015 r. Dokument ten dotyczy warunków i trybu przyjmowania do publicznych przedszkoli, szkół i placówek osób niebędących obywatelami polskimi oraz obywateli polskich, którzy pobierali naukę w szkołach funkcjonujących w systemach oświaty innych państw, a także organizacji dodatkowej nauki języka polskiego, dodatkowych zajęć wyrównawczych oraz nauki języka i kultury kraju pochodzenia²⁰.

Jak przebiega organizacja zajęć w szkole dwujęzycznej lub w szkole z oddziałami dwujęzycznymi?

Ogólne wytyczne dotyczące organizacji zajęć dydaktycznych w szkole dwujęzycznej lub w szkole z oddziałami dwujęzycznymi podaje rozporządzenie dotyczące ramowych programów nauczania z dnia 7 lutego 2012 r.²¹. Dokument ten określa między innymi minimalną liczbę godzin przedmiotów obowiązkowych do zrealizowania na kolejnych etapach edukacyjnych, jak i tygodniowy wymiar godzin dla uczniów poszczególnych klas na danym etapie edukacyjnym.

W czasie trzyletniego okresu nauczania w gimnazjum – zgodnie z wyżej wymienionym rozporządzeniem – w ramach obowiązkowych zajęć edukacyjnych przewidziano 450 godzin na nauczanie dwóch języków obcych nowożytnych. Godziny te mogą być dowolnie rozdzielone pomiędzy zajęcia z tych języków. Ponadto przewidziano 190 godzin dla zajęć z języka obcego,

¹⁷ Op. cit.

¹⁸ Op. cit.

¹⁹ Op. cit.

²⁰ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 2 stycznia 2015 r. w sprawie warunków i trybu przyjmowania do publicznych przedszkoli, szkół i placówek osób niebędących obywatelami polskimi oraz obywateli polskich, którzy pobierali naukę w szkołach funkcjonujących w systemach oświaty innych państw, a także organizacji dodatkowej nauki języka polskiego, dodatkowych zajęć wyrównawczych oraz nauki języka i kultury kraju pochodzenia (Dz.U. 2015, poz. 31), zob.

<http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20150000031> (dostęp: 1 marca 2016 r.).

²¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz.U. 2012, poz. 204), zob. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20120000204> (dostęp: 1 marca 2016 r.).

będącego drugim językiem nauczania w szkołach i oddziałach dwujęzycznych. Podczas planowania zajęć w oddziale dwujęzycznym należy także pamiętać o zwiększonym tygodniowym wymiarze godzin, który wynosi odpowiednio dla poszczególnych klas następującą liczbę godzin:

- klasa 1 – 31 godzin;
- klasa 2 – 32 godziny;
- klasa 3 – 33 godziny.

W przypadku szkół ponadgimnazjalnych minimalne liczby godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych oraz tygodniowy rozkład zajęć zależą od typu placówki i długości cyklu nauczania:

	Technikum	Liceum ogólnokształcące
długość okresu kształcenia	4 lata	3 lata
minimalna liczba godzin przewidziana na naukę dwóch języków obcych w całym okresie kształcenia (godziny dowolnie dzielone pomiędzy językami obcymi)	450	450
dotatkowe godziny dla języka obcego będącego drugim językiem nauczania w szkołach i oddziałach dwujęzycznych	240	270
tygodniowy wymiar godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych dla poszczególnych klas:		
• klasa 1	35	33
• klasa 2	36	35
• klasa 3	35	32
• klasa 4	33	–

Ogólne wskazówki do planowania procesu dydaktycznego – określone przez rozporządzenie – ustanawiają ramy pozwalające dyrektorowi stworzyć zindywidualizowany plan organizacyjny placówki, który uwzględnia jej specyfikę i posiadane zasoby²².

W jakich warunkach odbywa się realizacja zajęć zgodnych z podstawą programową?

Zajęcia z języka obcego nowożytnego należy prowadzić w odpowiednio wyposażonej sali. Wśród niezbędnych pomocy powinny znaleźć się: słowniki, pomoce wizualne, odtwarzacz płyt CD, komplet płyt z programami do nauczania. Zaleca się także dostęp do komputerów z łączem internetowym.

²² Przykładowy szczegółowy arkusz organizacyjny dla liceum ogólnokształcącego z oddziałami dwujęzycznymi dostępny w materiałach z forum wymiany doświadczeń dyrektorów: *Zmiany w organizacji nauczania w szkołach dwujęzycznych oraz szkołach z oddziałami integracyjnymi od 1 IX 2012 r.*, zob <http://www.ore.edu.pl/component/phocadownload/category/32-nauczanie-dwujezyczne?download=580:materiay-podsumowujce-forum-wymiany-dowiadcze-dyrektorw-zmiany-w-organizacji-nauczania-w-szkoach-dwujzycznych-oraz-szkoach-z-oddziaami-integracyjnymi-od-1-ix-2012-r>. (dostęp 1 marca 2016).

Zgodnie z zapisami podstawy programowej jest wymagane zapewnienie uczniom kontaktu z autentycznym językiem przez stały dostęp do materiałów źródłowych (filmów, gazet, czasopism, internetu, literatury pięknej, publikacji popularno-naukowych itp.), regularny kontakt z rodzimymi użytkownikami języka oraz uczestnictwo w projektach i programach współpracy oraz wymiany międzynarodowej.

Za podstawowy cel kształcenia w nauczaniu języków obcych nowożytnych w oddziałach dwujęzycznych przyjęto swobodne porozumiewanie się w języku obcym zarówno w mowie, jak i w piśmie. Oczekuje się, że uczeń, który kończy czwarty etap edukacyjny, osiągnie poziom biegłości zbliżony do C1 w sześciostopniowej skali poziomów biegłości w zakresie poszczególnych umiejętności językowych²³, co zakłada nie tylko wysoką skuteczność w komunikacji, ale i poprawność językową. Ponadto zadaniem nauczyciela w oddziałach dwujęzycznych jest rozbudzenie w uczniach – w kontekście dorobku kraju ojczystego – zainteresowania dorobkiem kulturowym i cywilizacyjnym danego obszaru językowego oraz rozwijanie postaw ciekawości i tolerancji wobec innych kultur. Oczekuje się, że uczeń opanuje pewien zasób wiedzy na temat danego obszaru językowego z zakresu następujących dziedzin: literatura, sztuka, historia, geografia, polityka.

Kto może uczyć w oddziałach dwujęzycznych?

Kwalifikacje nauczycieli pracujących w klasach dwujęzycznych reguluje rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 marca 2009 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudnić nauczycieli niemających wyższego wykształcenia lub ukończonego zakładu kształcenia²⁴. Kwalifikacje do nauczania w szkołach (oddziałach) dwujęzycznych przedmiotów innych niż języki obce oraz do prowadzenia zajęć w języku obcym posiada osoba, która ma kwalifikacje wymagane do **zajmowania stanowiska nauczyciela w danym typie szkoły**, a w **zakresie znajomości języka**, w którym naucza lub prowadzi zajęcia:

- 1) ukończyła studia magisterskie na kierunku filologia w specjalności danego języka obcego lub lingwistyki stosowanej w zakresie danego języka obcego lub
- 2) ukończyła studia pierwszego stopnia:
 - a) na kierunku filologia w zakresie danego języka obcego lub
 - b) w specjalności danego języka obcego lub lingwistyki stosowanej, lub
- 3) ukończyła studia wyższe w kraju, w którym językiem urzędowym jest dany język obcy, lub
- 4) ukończyła nauczycielskie kolegium języków obcych w specjalności odpowiadającej danemu językowi obcemu, lub

²³ Podstawa programowa z komentarzami. Tom 3. Języki obce w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum, (2009), s. 60, zob. https://men.gov.pl/wp-content/uploads/2011/02/men_tom_3.pdf (dostęp: 1 marca 2016 r.).

²⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 marca 2009 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudnić nauczycieli niemających wyższego wykształcenia lub ukończonego zakładu kształcenia nauczycieli (Dz.U. 2009 nr 50, poz. 400), zob. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20090500400> (dostęp: 2 marca 2016 r.).

- 5) legitymuje się świadectwem znajomości danego języka obcego w stopniu co najmniej podstawowym, o którym mowa w załączniku do rozporządzenia²⁵.

Czy nauczycielom kształcącym w systemie dwujęzycznym przysługuje dodatek do wynagrodzenia?

Nauczycielom prowadzącym zajęcia dydaktyczne w języku obcym w szkołach, w których zajęcia prowadzone są dwujęzycznie – zgodnie z art. 8 pkt. 11 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 31 stycznia 2005 r. w sprawie wysokości minimalnych stawek wynagrodzenia zasadniczego nauczycieli, ogólnych warunków przyznawania dodatków do wynagrodzenia zasadniczego oraz wynagradzania za pracę w dniu wolnym²⁶ – należy się dodatek za pracę w trudnych warunkach.

W drugiej części spotkania specjalista do spraw wspomagania powinien zapoznać się z zamieszczonymi poniżej najczęściej zadawanymi pytaniami dotyczącymi dwujęzyczności. Posłużą one do zapoznania dyrektora z kluczowymi założeniami nauczania dwujęzycznego.

Pytania najczęściej zadawane przez nauczycieli i dyrektorów szkół:

- *Na czym dokładnie polega nauczanie dwujęzyczne?*

Nauczanie dwujęzyczne jest jednym z priorytetów europejskiej polityki językowej. Opiera się ono na przekazywaniu treści z zakresu różnych przedmiotów (np.: biologii, historii, fizyki, matematyki) za pomocą języka obcego. Celem takiego nauczania jest opanowanie przez uczniów zakresu materiału zarówno z danego przedmiotu, jak i języka obcego w stopniu zbliżonym do języka ojczystego. Duży nacisk w nauczaniu dwujęzycznym kładzie się opanowanie języka obcego, na poziomie pozwalającym uczniowi porozumiewać się w języku obcym nie tylko w życiu codziennym, ale przede wszystkim, w celach edukacyjnych – a w przyszłości także w celach zawodowych.

²⁵ Kwalifikacje do nauczania w szkołach (oddziałach) dwujęzycznych przedmiotów innych niż języki obce oraz do prowadzenia zajęć w języku obcym posiada osoba, która legitymuje się udokumentowaną znajomością języka na poziomie B2 (szczegółowy wykaz certyfikatów i dyplomów potwierdzających wymaganą znajomość języka znajduje się w załączniku do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 marca 2009, zob. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20090500400> (dostęp: 2 marca 2016 r.).

²⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 stycznia 2005 r. w sprawie wysokości minimalnych stawek wynagrodzenia zasadniczego nauczycieli, ogólnych warunków przyznawania dodatków do wynagrodzenia zasadniczego oraz wynagradzania za pracę w dniu wolnym od pracy (Dz.U. 2005 nr 22, poz. 181), zob. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20050220181> (dostęp: 2 marca 2016 r.); Obwieszczenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 grudnia 2013 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu w sprawie wysokości minimalnych stawek wynagrodzenia zasadniczego nauczycieli, ogólnych warunków przyznawania dodatków do wynagrodzenia zasadniczego oraz wynagradzania za pracę w dniu wolnym od pracy (Dz.U. 2014, poz. 416), zob. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20140000416> (dostęp: 2 marca 2016 r.).

- *Jak w praktyce jest realizowane nauczanie dwujęzyczne w polskich szkołach?*

Nauczanie dwujęzyczne jest realizowane w różnorodny sposób, zależy od wielu czynników (np.: możliwości kadrowych szkoły, poziomu umiejętności językowych uczniów i nauczycieli, stopnia trudności treści przedmiotowych oraz etapu edukacyjnego).

W polskich szkołach najczęściej są realizowane cztery modele zintegrowanego kształcenia językowego²⁷:

Model A, w którym lekcje przedmiotowe są prowadzone głównie w języku obcym, a język polski stosuje się w celu przetłumaczenia ważnej terminologii lub wykorzystuje w celu podsumowania głównych treści lekcji.

Model B, w którym nauczanie jest prowadzone – w przybliżeniu w równych proporcjach – częściowo w języku obcym i częściowo w języku polskim — (ang. *code-switching*), natomiast wybór języka w kontekście nauczanych treści zależy od przyjętych celów lekcji.

Model C, w którym użycie języka obcego jest ograniczone w trakcie zajęć przedmiotowych i poświęca się mu do 50% czasu lekcji. Język obcy może być wykorzystywany do uzupełniania wiedzy nowymi słowami, terminami, pojęciami itp.

Model D, w którym język obcy jest używany sporadycznie, głównie do realizacji wybranych celów (np.: do podsumowania lekcji przedmiotowych prowadzonych w języku polskim, do lekcji prowadzonej w języku polskim, ale na podstawie materiałów w języku obcym lub w pracy projektowej).

- *Jaka jest różnica między lekcją dwujęzyczną a tradycyjną lekcją języka obcego?*

Główna różnica polega na tym, że dzięki lekcjom dwujęzycznym uczniowie zdobywają nie tylko wiedzę z danej dziedziny, ale również, posługując się językiem obcym na lekcji, kształcą swoje umiejętności językowe. Uczniowie – w dobrze prowadzonym nauczaniu dwujęzycznym – zgłębiają treści przedmiotu, posługując się strukturami języka poznanymi wcześniej na lekcji języka obcego. Warto pamiętać, że podczas lekcji dwujęzycznych nauka języka nie jest celem zajęć, ale jedynie środkiem prowadzącym do celu, jakim są treści przedmiotowe.

- *Na czym polega rola nauczyciela prowadzącego zajęcia przedmiotowe (np.: z biologii, chemii itp.) w języku obcym w zakresie kwestii językowych?*

Nauczyciel z kwalifikacjami językowymi, które umożliwiają kształcenie dwujęzyczne (certyfikat znajomości języka na poziomie co najmniej B2), charakteryzuje się świadomością gramatyczną pozwalającą na sprawne prowadzenie zajęć w języku obcym. Nie wymaga się od nauczyciela, aby w trakcie prowadzenia lekcji w języku obcym używał terminologii dotyczącej form gramatycznych. Prowadzący zajęcia powinien zwrócić uwagę na umiejętność rozpoznawania przez młodzież struktur językowo-gramatycznych oraz – właściwych dla danych kontekstów – funkcji językowych. W dalszej perspektywie tak prowadzone nauczanie dwujęzyczne ułatwi

²⁷ Pawlak M., (2010), op. cit., s. 20.

uczniom zarówno rozpoznawanie tych struktur, jak i ich właściwy dobór (niezbędny do realizacji celów dydaktycznych na lekcji danego przedmiotu).

- *Jakie korzyści przynosi uczniom edukacja dwujęzyczna?*

Badania pokazują, że uczniowie, którzy uczą się w systemie dwujęzycznym, osiągają takie same lub lepsze rezultaty²⁸, jak młodzież kształcona w systemie jednojęzycznym. Wynika to z faktu, że uczniowie – ucząc się w obcym języku – nabywają świadomość metajęzykową, pozwalającą im lepiej porównywać języki, dokonywać trafniejszych wyborów językowych i przekazywać informacje w sposób bardziej zrozumiały. Ponadto edukacja dwujęzyczna stwarza uczniom szansę do wykorzystania języka jako „narzędzia zdobywania, odkrywania i współtworzenia realnej wiedzy i nabywania przydatnych umiejętności”²⁹. Nauczanie dwujęzyczne poszerza horyzonty uczniów, rozwija postawy otwartości i tolerancji. Ułatwia tym samym funkcjonowanie we współczesnym świecie – w czasach globalizacji i coraz częstszej migracji.

- *Czy nauczanie dwujęzyczne powinno być zarezerwowane tylko i wyłącznie dla najzdolniejszych uczniów?*

Edukacja dwujęzyczna, biorąc pod uwagę korzyści, jakie ze sobą niesie, powinna być powszechna i dostępna dla wszystkich uczniów. Młodzież, ucząc się nowych treści, jednocześnie ćwiczy umiejętności językowe. Takie postępowanie może sprawiać wrażenie, że kształcenie dwujęzyczne jest zarezerwowane przede wszystkim dla najzdolniejszych i najbardziej pracowitych uczniów. Mając to na uwadze, trzeba pamiętać, że dostępność różnych modeli kształcenia CLIL pozwala nauczycielowi na dobór takiej metody pracy, która będzie dostosowana do wszystkich uczniów, w tym zarówno dla tych słabiej radzących sobie z przyswajaniem treści, jak i tych posiadających mniejsze umiejętności językowe. Zatem wybór odpowiednich rozwiązań w kształceniu dwujęzycznym jest szansą dla wszystkich uczniów, którzy chcą skorzystać z tej formy edukacji. Niezaprzeczalny wpływ na budowanie motywacji uczniów i zwiększenie ich szansy na sukces edukacyjny ma włączenie w proces kształcenia dwujęzycznego takich czynników jak: stawianie adekwatnych do możliwości uczniów celów dydaktycznych, stosowanie odpowiednich technik pracy oraz uwzględnienie różnych stylów uczenia się.

- *Skąd brać materiały do nauczania dwujęzycznego?*

Nauczanie dwujęzyczne wymaga od nauczyciela większego nakładu czasu na przygotowanie do lekcji. Głównym problemem w nauczaniu dwujęzycznym jest brak materiałów dostosowanych do wymogów podstawy programowej, co oznacza, że nauczyciele, przygotowując zajęcia, muszą spędzić wiele czasu na opracowaniu materiałów autorskich lub na dostosowaniu już istniejących materiałów do swoich potrzeb.

W poszukiwaniu materiałów autentycznych i pomocy dydaktycznych warto korzystać z zasobów internetu, pamiętając o tym, aby źródła były wiarygodne, a materiały poprawne

²⁸ Mehisto P., Marsh D., Frigols M.J., op. cit.

²⁹ Pawlak M., (2010), op. cit., s. 24.

pod względem językowo-metodycznym. Dodatkowo należy pamiętać o kwestii związanej z zachowaniem praw autorskich. Nauczyciele mogą też zwrócić się o pomoc w pozyskiwaniu materiałów do instytucji promujących język i kulturę kraju nauczanego przez nich języka (np.: British Council, Instytut Goethe’go, Instytut Cervantesa, Instytut Francuski itp.).

Na zakończenie pierwszego spotkania, czyli po zapoznaniu dyrektora z podstawowymi aktami prawnymi i założeniami nauczania dwujęzycznego, specjalista do spraw wspomagania powinien poprosić dyrektora o przeanalizowanie uzyskanych informacji pod kątem zasobów szkoły oraz możliwości finansowych organu prowadzącego. Takie postępowanie będzie pomocne w przygotowaniu harmonogramu prac związanych z otwieraniem oddziału dwujęzycznego w szkole.

Spotkanie drugie

Celem drugiego spotkania specjalisty do spraw wspomagania z dyrektorem szkoły jest analizowanie przyczyn, dla których placówka podjęła decyzję o wprowadzeniu nauczania w systemie dwujęzycznym, sformułowanie celów oraz przygotowanie planu działania. Poniżej przedstawiono przykładowy zestaw pytań, które w trakcie spotkania specjalista do spraw wspomagania może zadać dyrektorowi:

- Co Państwo chcą osiągnąć dzięki wprowadzeniu nauczania dwujęzycznego w szkole?
- Jaka jest Państwa wiedza na temat sposobów realizacji edukacji dwujęzycznej?
- Jakie – Państwa zadaniem – są korzyści z wprowadzenia edukacji dwujęzycznej zarówno dla szkoły, uczniów, jak i nauczycieli?
- Co – według Państwa – zmieni się w funkcjonowaniu szkoły po wprowadzeniu edukacji dwujęzycznej?
- Jakie – Państwa zdaniem – działania warto podjąć, aby przygotować szkołę do działania w systemie dwujęzycznym?
- Kto – według Państwa – może pomóc szkole w procesie wprowadzania systemu dwujęzycznego?

W trakcie rozmowy warto uszczegółowić te pytania, tak aby uzyskane odpowiedzi pomogły sformułować cel i wskazały dyrektorowi kierunek działań, jakie szkoła będzie musiała podjąć na rzecz kształcenia dwujęzycznego.

Przykładowe pytania:	Tak	Nie	Muszę zasięgnąć opinii
Czy nauczyciele zatrudnieni w placówce, którą kieruję, są gotowi i chętni do współpracy w procesie zmiany organizacyjnej szkoły?			
Czy wiem, jakie akty prawne regulują funkcjonowanie szkoły prowadzącej nauczanie dwujęzyczne?			

Czy nauczyciele posiadają wystarczające kompetencje językowe, aby prowadzić zajęcia w języku obcym?			
Czy wiem, jaka jest wiedza rady pedagogicznej na temat prowadzenia placówki systemem nauczania dwujęzycznego?			
Czy wiem, jakie będą potrzeby nauczycieli w obszarze doszkalania zawodowego?			
Czy nauczyciele są gotowi do podnoszenia swoich kwalifikacji zawodowych?			
Czy wiem, na jakie wsparcie może liczyć szkoła ze strony placówek doskonalenia nauczycieli oraz innych instytucji zajmujących się promocją nauczania dwujęzycznego?			
Czy wiem, w jaki sposób wybiorę spośród nauczycieli zespół do spraw wprowadzania dwujęzyczności i wskażę koordynatora tej grupy?			
Czy wiem, w jaki sposób mogę monitorować proces wprowadzania nauczania dwujęzycznego?			
Czy wiem, jakiej pomocy będą potrzebować uczniowie do realizacji podstawy programowej w systemie dwujęzycznym?			
Czy wiem, w jaki sposób mogę zaangażować rodziców w bliższą współpracę ze szkołą przy wprowadzaniu nauczania dwujęzycznego?			
Czy wprowadzenie nauczania dwujęzycznego poszerzy ofertę edukacyjną naszej szkoły?			
Czy chcę wprowadzić do szkoły oddziały z nauczaniem dwujęzycznym, czy myślę o przekształceniu placówki w szkołę dwujęzyczną?			
Czy wiem, jakie obecne zasoby szkoły mogę wykorzystać do wprowadzenia nauczania dwujęzycznego?			

Wszelkie wątpliwości, pytania i refleksje, które pojawią się po wypełnieniu powyższej tabeli, dyrektor może skonsultować ze specjalistą do spraw wspomagania, nauczycielami, uczniami oraz rodzicami.

Spotkanie trzecie

Kolejne spotkanie z dyrektorem szkoły dotyczy oceny posiadanych zasobów kadrowych w kontekście planowanej zmiany oraz analizy potrzeb szkoły w zakresie podnoszenia kwalifikacji i rozwijania kompetencji nauczycieli.

Specjalista do spraw wspomagania wraz z dyrektorem, kierując się zapisami aktów prawnych, analizują, czy placówka ma możliwości kadrowe, aby wprowadzić w szkole nauczanie dwujęzyczne. Należy w tym celu określić, którzy z nauczycieli będą prowadzić zajęcia przedmiotowe w języku obcym i przeanalizować kwalifikacje tych osób, uwzględniając ich stopień znajomości języka obcego oraz jego formalne potwierdzenie.

Bardzo ważne jest, aby dobór przedmiotów nauczanych systemem dwujęzycznym był związany z profilem klasy i zapewniał naukę przedmiotów w pełnym cyklu kształcenia.

Współcześnie bardzo powszechnym zjawiskiem jest brak nauczycieli uczących w systemie dwujęzycznym. Do niedawna żadna instytucja nie oferowała studiów czy kursów przygotowujących nauczycieli do pracy w tym modelu kształcenia. Obecnie niektóre uniwersytety³⁰ – ze względu na rosnące zapotrzebowanie na nauczycieli posiadających zdolność prowadzenia zajęć w systemie dwujęzycznym – mają w swojej ofercie studia podyplomowe w zakresie zintegrowanego kształcenia przedmiotowo-językowego. Celem tego typu studiów jest przede wszystkim podniesienie kompetencji w zakresie języka obcego oraz metodyki nauczania dwujęzycznego. Trzeba jednak pamiętać o tym, że chociaż kształcenie nauczycieli w tym zakresie jest przydatne i rozwijające, tym niemniej studia te nie nadają formalnych kwalifikacji do nauczania w systemie dwujęzycznym. Nauczyciel, aby zdobyć kompetencje uprawniające go do prowadzenia lekcji w systemie dwujęzycznym, musi ukończyć studia pierwszego stopnia oraz zdobyć certyfikat potwierdzający biegłość językową B2 (według Europejskiego Systemu Opisu Kształcenia Językowego – ESOKJ).

Dyrektor szkoły, analizując posiadane zasoby kadrowe w kontekście wymagań formalnych dotyczących kwalifikacji do nauczania w oddziale dwujęzycznym, powinien wskazać osoby, które:

- mogłyby, posiadając pełne kwalifikacje do nauczania języka obcego, podjąć studia podyplomowe w zakresie drugiego przedmiotu;
- chciałyby, posiadając pełne kwalifikacje do nauczania danego przedmiotu, uzupełnić kwalifikacje językowe poprzez zdobycie stosownego certyfikatu.

Najważniejszym wyzwaniem, stojącym przed dyrektorem placówki kształcącej w systemie dwujęzycznym, jest znalezienie wśród nauczycieli takich osób, które będą chętne do doskonalenia swoich umiejętności zarówno przedmiotowych, jak i językowych. Zaś zadaniem dyrektora będzie wspieranie tych konkretnych nauczycieli w różnych formach doskonalenia zawodowego realizowanych zarówno w kraju, jak i za granicą.

Dobrym pomysłem jest również nawiązanie współpracy z uczelniami kształcącymi przyszłych nauczycieli języków obcych, którzy w ramach praktyk mogliby prowadzić zajęcia językowe dla pracowników dydaktycznych szkoły planującej wprowadzenie systemu kształcenia dwujęzycznego. Dyrektor szkoły, biorąc pod uwagę powyżej wymienione możliwości, może opracować harmonogram działań kadry pedagogicznej w zakresie jej przygotowania językowego i merytorycznego podczas realizacji nowych wyzwań edukacyjnych (**załącznik 1.**).

³⁰ Do takich uniwersytetów można zaliczyć np.: Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, Dolnośląską Szkołę Wyższą we Wrocławiu.

Załącznik 1. Przykładowy harmonogram działań na rzecz podnoszenia kwalifikacji i rozwijania kompetencji

Etap działań	Cel	Sposób realizacji	Termin realizacji	Osoby odpowiedzialne za realizację zadań	Osoby odpowiedzialne za monitorowanie zadań	Uwagi
przygotowanie do prowadzenia zajęć w języku obcym	uzyskanie świadectwa potwierdzającego znajomość języka obcego na poziomie B2	uczestnictwo w kursie języka obcego/praca własna – samokształcenie	cały rok szkolny	nauczyciel	koordynator zespołu	

Na zakończenie spotkań z dyrektorem specjalista do spraw wspomagania może podsumować zebrane dotychczas informacje o uwarunkowaniach prawnych oraz założeniach edukacji dwujęzycznej w kontekście potrzeb i możliwości szkoły. Takie postępowanie umożliwi dyrektorowi przygotowanie całościowego planu związanego z wprowadzaniem nauczania dwujęzycznego w szkole. Na tym etapie prac dyrektor szkoły może powołać zespół do spraw wdrożenia zmian, a jego koordynatora uczynić osobą odpowiedzialną za współpracę ze specjalistą do spraw wspomagania. To współdziałanie powinno polegać na ustaleniu priorytetów dotyczących zmian w szkole. Należy ustalić, od czego placówka rozpocznie przygotowania (np. przygotowanie językowe nauczycieli, zebranie właściwej literatury fachowej, przedstawienie listy placówek, z którymi szkoła może współpracować - mogą to być instytucje wspierające i promujące naukę w konkretnym wybranym języku obcym, bądź inne szkoły posiadające doświadczenie w prowadzeniu nauki w systemem dwujęzycznym).

Warto, aby tak opracowany plan działań został przedstawiony społeczności szkolnej. Pozwoli to w pełny sposób włączyć zarówno nauczycieli, uczniów, jak i rodziców w proces przeobrażeń związanych z wprowadzeniem w szkole systemu kształcenia dwujęzycznego.

3.2. Spotkania z radą pedagogiczną

Spotkania z radą pedagogiczną, tak jak w przypadku spotkań z dyrektorem, mają na celu przekazanie podstawowych informacji na temat dwujęzyczności oraz przeprowadzenie diagnozy w tym obszarze pracy szkoły. Nauczyciele danej placówki muszą dobrze poznać i zrozumieć założenia edukacji dwujęzycznej, aby w przyszłości z powodzeniem stosować jej elementy podczas lekcji.

Uwaga:

Rolą specjalisty do spraw wspomagania będzie nie tylko pomaganie danej placówce przy wprowadzaniu nauczania dwujęzycznego, ale również wspieranie tych szkół, które mają już w swej ofercie nauczanie dwujęzyczne. Rola specjalisty do spraw wspomagania – w przypadku placówek realizujących już kształcenie w systemie dwujęzycznym – będzie dotyczyła wsparcia metodycznego nauczycieli. W tym celu specjalista do spraw wspomagania może posłużyć się materiałami zawartymi w kolejnych częściach poradnika.

W ramach współpracy z radą pedagogiczną specjalista do spraw wspomagania może zaplanować dwa lub trzy spotkania, których celem będzie przedstawienie i omówienie najważniejszych kwestii związanych z dwujęzycznością, w tym:

- a) zapoznanie rady pedagogicznej z teoretycznymi i praktycznymi aspektami nauczania dwujęzycznego oraz przedstawienie korzyści, które wynikają z edukacji dwujęzycznej;
- b) przedstawienie korzyści zachęcających placówkę do wprowadzenia zmian w systemie kształcenia;
- c) przeprowadzenie wśród członków rady pedagogicznej badań (takich jak zogniskowany wywiad grupowy, ankieta) określających potrzeby nauczycieli, którzy mieliby kształcić młodzież w systemie dwujęzycznym – celem zapewnienia im wsparcia podczas procesu wprowadzania zmian.

Spotkanie pierwsze

Celem pierwszego spotkania z radą pedagogiczną jest zapoznanie z podstawowymi założeniami dotyczącymi kształcenia dwujęzycznego (m.in. w zakresie możliwych form realizacji nauczania dwujęzycznego w modelu 4C i jego implikacji dla organizacji zajęć dwujęzycznych), a także wskazanie korzyści płynących z edukacji w systemie dwujęzycznym zarówno dla nauczycieli, jak i uczniów.

Specjalista do spraw wspomagania, przekazując informacje dotyczące planowanych zmian w systemie kształcenia placówki, może wykorzystać metodę burzy mózgów oraz mapę skojarzeń związanych z dwujęzycznością. Mapa ta pozwala na sprawdzenie poziomu wiedzy nauczycieli na temat dwujęzyczności (przedstawienie modelu 4C, a także określenie wpływu, elementów tego modelu na sposób prowadzenia lekcji).

Specjalista do spraw wspomagania na spotkaniu rady pedagogicznej, aby przedstawić korzyści płynące z uczenia się w systemie dwujęzycznym, może wykorzystać poniższe zadanie. Przed spotkaniem z radą pedagogiczną należy pociąć tabelę zamieszczoną poniżej na wiersze zawierające pojedyncze sformułowania. Uczestnicy spotkania dopasowują korzyści wynikające z dwujęzyczności do określonych kategorii. Poniższe rozwiązania uwzględnione w tabeli nie stanowią jedynych prawidłowych odpowiedzi, są tylko propozycjami autorów do wykonania zadania.

1. Interdyscyplinarność
<ul style="list-style-type: none">• wspieranie rozwoju umiejętności językowych podczas lekcji z innych przedmiotów,• wspieranie rozwoju treści przedmiotowych podczas lekcji języka obcego,• integracja przedmiotowa,• zmuszanie do refleksji w trakcie procesu uczenia,• organizowanie procesu uczenia przez realizację projektów i tematów międzyprzedmiotowych.
2. Bezpieczne i motywujące środowisko do uczenia się
<ul style="list-style-type: none">• przedstawianie treści i języka w sposób wizualny,• zwiększanie pewności uczniów poprzez eksperymentowanie z językiem i treścią,• wykorzystywanie materiałów autentycznych,• zwiększanie świadomości językowej.
3. Autentyczność
<ul style="list-style-type: none">• prowadzenie komunikacji w sposób naturalny,• zbieżność tematyki zajęć z zainteresowaniami uczniów,• realizowanie tematów zajęć w sposób ciekawy, wiarygodny i oparty na bieżących wydarzeniach,• korzystanie z materiałów internetowych.
4. Aktywna nauka
<ul style="list-style-type: none">• częstsze komunikowanie się uczniów z koleżankami/kolegami niż z nauczycielem,• samodzielne ocenianie własnych postępów przez uczniów,• współpraca między uczniami,• objaśnianie znaczeń i struktur językowych w trakcie uczenia,• pełnienie przez nauczyciela roli facylitatora, mediatora.
5. Technika rusztowania
<ul style="list-style-type: none">• korzystanie z wiedzy, umiejętności, zainteresowań uczniów,• systematyczne uczenie się,• metody nauczania dostosowane do uczniów wykorzystujących różne style uczenia się,• zachęcanie do kreatywnego i krytycznego myślenia,• rozbudzanie ciekawości i zachęcanie do dochodzenia do wiedzy.

Podczas spotkania z radą pedagogiczną istotnym zadaniem specjalisty do spraw wspomagania jest wspieranie nauczycieli w zrozumieniu istoty dwujęzyczności, a także zdiagnozowanie – na podstawie powyżej zaprezentowanych zadań – potrzeb danej placówki wynikających z wstępnej dyskusji z nauczycielami.

Wnioski z pierwszego spotkania specjalisty do spraw wspomagania z radą pedagogiczną mogą dotyczyć korzyści płynących z kształcenia dwujęzycznego. Zgodnie z tym podsumowanie może wyglądać następująco:

Korzyści płynące z kształcenia dwujęzycznego (w systemie CLIL):

- rozwijanie kompetencji językowych uczniów, poprzez pogłębianie jednocześnie ich wiedzy przedmiotowej,
- rozwijanie procesów myślowych i myślenia twórczego młodzieży,
- rozwijanie umiejętności komunikacyjnych uczniów w zakresie wszystkich sprawności językowych,
- rozwijanie świadomości międzykulturowej młodzieży,
- motywowanie uczniów do nauki poprzez zapewnienie im lepszych perspektyw na przyszłość (np. możliwości studiowania w języku obcym).

Na zakończenie spotkania specjalista do spraw wspomagania, wykorzystując metodę rundki³¹, może poprosić nauczycieli o podzielenie się refleksjami na temat tego, czy i jak wprowadzenie edukacji dwujęzycznej w placówce wpłynie bezpośrednio na ich pracę, jakie mają obawy oraz jakie widzą dla siebie korzyści.

Spotkanie drugie

Podczas drugiego spotkania specjalista do spraw wspomagania przeprowadza z radą pedagogiczną zogniskowany wywiad grupowy. Jego celem jest uzyskanie jak największej ilości informacji na temat potrzeb i oczekiwań nauczycieli wobec wprowadzenia kształcenia dwujęzycznego (**załącznik 2.**). Na podstawie wniosków z wywiadu nauczyciele formułują konkretne cele, które będą się starali zrealizować w trakcie wprowadzania zmian w placówce. Cele, podzielone na krótkoterminowe i długoterminowe, ułatwią zarówno dyrektorowi, jak i nauczycielom monitorowanie na bieżąco efektów działań, a także pomogą systematycznie wprowadzać zmiany w trakcie całego procesu wdrażania w szkole dwujęzycznego modelu kształcenia.

W celu efektywnego wdrożenia systemu kształcenia dwujęzycznego będzie potrzebne zaangażowanie całej społeczności szkolnej, zarówno osoby zarządzającej i kierującej szkołą, nauczycieli, uczniów, jak ich rodziców. Istotne jest, aby wszyscy uczestniczyli w tej długofalowej i wielopłaszczyznowej zmianie pracy szkoły.

³¹ Metoda rundki jest formą pracy w kole, umożliwiającą każdemu z uczestników podzielenie się z innymi własnymi odczuciami, wrażeniami, opiniami.

Załącznik 2. Zogniskowany wywiad grupowy

Przykładowe pytania skierowane do nauczycieli pragnących pracować w systemie kształcenia dwujęzycznego	Odpowiedzi
1. Jaka jest moja wiedza na temat nauczania dwujęzycznego?	
2. Jak oceniam swoje przygotowanie/kompetencje do wprowadzenia zmian w szkole?	
3. Jakie dostrzegam korzyści z prowadzenia zajęć w systemie dwujęzycznym?; Co uczniowie mogą zyskać dzięki zajęciom prowadzonym w systemie dwujęzycznym?	
4. Jakiego rodzaju wsparcia będę oczekiwać ze strony specjalisty do spraw wspomagania?	
5. Jakiego wsparcia oczekuję ze strony dyrekcji lub innych nauczycieli?	
6. Jakie zmiany w mojej pracy niesie wprowadzenie systemu dwujęzycznego w szkole?	
7. Jakie będą moje zadania w kontekście nadchodzących zmian?	
8. W jaki sposób moje działania przyczynią się do osiągnięcia zmian zamierzonych przez szkołę?	

Specjalista do spraw wspomagania – w zależności od postaw rady pedagogicznej wobec wprowadzanych zmian – organizuje dodatkowe spotkania dla nauczycieli w celu wyjaśnienia oraz rozwiania wątpliwości, które są naturalnym zjawiskiem na początkowym etapie wprowadzania systemu dwujęzycznego.

Spotkanie trzecie

Podczas kolejnego spotkania z radą pedagogiczną specjalista do spraw wspomagania przeprowadza szczegółową ankietę dla nauczycieli i określa w sposób precyzyjny obszary wsparcia (**załącznik 3.**).

Załącznik 3. Ankieta dla nauczycieli pracujących w systemie dwujęzycznym lub nauczycieli zamierzających podjąć kształcenie młodzieży w systemie dwujęzycznym

Pytania	Tak	Nie potrafię określić	Zdecydowanie potrzebuję wsparcia
1. Czy znam zasady naczania dwujęzycznego, bazującego na elementach 4C?			
2. Czy potrafię zaplanować lekcję w systemie dwujęzycznym?			
3. Czy znam zasady dotyczące stosowania języka obcego w kontekście gramatyki?			
4. Czy wiem, w jaki sposób i gdzie znaleźć materiały do zajęć, a także w jaki sposób przystosować te materiały do tematu lekcji i potrzeb zespołu klasowego?			
5. Czy wiem, z jakich narzędzi powinnam/powinienem korzystać na lekcji?			
6. Czy potrafię oceniać w systemie dwujęzycznym?			
7. Czy wiem, jakie etapy muszę wyodrębnić w zajęciach prowadzonych w systemie dwujęzycznym?			

Specjalista do spraw wspomagania – po przeprowadzeniu ankiety pozwalającej na bardziej dokładne rozpoznanie potrzeb nauczycieli – określa szczegółowe obszary wsparcia rady pedagogicznej. Ponadto specjalista do spraw wspomagania pomaga nauczycielom w opracowaniu harmonogramu działań, który ułatwi efektywne wprowadzenie zmiany systemu kształcenia, a także wpłynie na poprawę jakości zajęć prowadzonych według tego modelu.

W ramach wsparcia szkoły w procesie wdrażania systemu kształcenia dwujęzycznego można podjąć różnorodne działania, które dotyczą całej rady pedagogicznej – w formie szkoleń wewnętrznych rady pedagogicznej z udziałem specjalisty lub eksperta zewnętrznego (np. pracownika poradni psychologiczno-pedagogicznej lub eksperta metodyki nauczania). Pracownik poradni psychologiczno-pedagogicznej może wspierać radę pedagogiczną przez organizowanie dla niej warsztatów o następującej tematyce:

- sposoby pracy na lekcji (inteligencje wielorakie),
- praca z uczniem dyslektycznym lub zdolnym,
- motywowanie uczniów do dodatkowej pracy,

- system nagradzania uczniów i oceniania (szczególnie oceniania kształtującego),
- techniki poprawy koncentracji i uwagi,
- sposoby radzenia sobie ze stresem oraz w sytuacjach trudnych.

Ekspert metodyki nauczania może wspomóc radę pedagogiczną w następujących obszarach:

- planowanie lekcji,
- techniki pracy na zajęciach,
- ćwiczenie wymowy,
- wykorzystanie na lekcjach nowych technologii oraz tablicy interaktywnej,
- stosowanie materiałów wizualnych na zajęciach,
- tworzenie na lekcjach gier interaktywnych i ćwiczeń,
- wykorzystanie rozgrzewek językowych,
- nowoczesne techniki pracy z tekstem i słownictwem.

Dodatkowym obszarem wsparcia udzielanym przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne może być również organizacja zajęć psychoedukacyjnych zarówno dla uczniów, jak i ich rodziców/opiekunów. Tematy mogą obejmować następujące obszary:

- jak efektywnie komunikować się?
- jak rozpoznawać emocje? w jaki sposób na nie reagować?
- jak pomóc uczniom w nauce?

Ponadto także biblioteki mogą rozpocząć działania wspomagające nauczycieli. W tym przypadku wsparcie bibliotek może dotyczyć:

- gromadzenia zbiorów z zakresu dwujęzyczności (poradników metodycznych oraz podręczników do nauczania przedmiotów wydawanych w języku obcym),
- organizowania zajęć edukacyjnych na temat kultury danego kraju oraz spotkań z ciekawymi osobami pochodzącymi z zagranicy,
- wspomaganie szkół i placówek w zakresie wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnej.

Działania wspomagające mogą także dotyczyć wspierania zespołów przedmiotowych, przyjmując tym samym formę konsultacji albo lekcji otwartych dla nauczycieli. Specjalista do spraw wspomaganie może też udzielać indywidualnego wsparcia konkretnemu nauczycielowi w zakresie – powyżej wspomnianych – obszarów.

Zaleca się także radom pedagogicznym sporządzenie – we współpracy ze specjalistą do spraw wspomaganie – harmonogramu działań (**załącznik 4.**), w którym znajdą się jasno sprecyzowane cele i zakres działań, jakie powinna podjąć placówka. Taki harmonogram pozwoli zaangażować wszystkich nauczycieli w szkole w proces zaplanowanych zmian.

Załącznik 4. Przykładowy harmonogram działań w szkole

Data rozpoczęcia	Data zakończenia	Zadanie	Ocena/ przewidziany efekt realizacji zadania	Rola specjalisty do spraw wspomagania	Rola dyrektora/ koordynatora zespołu przedmiotowego/ rady pedagogicznej	Osoby zaangażowane w realizację zadania	Liczba godzin przewidzianych na realizację zadania

Uwaga:

W celu oceny skuteczności zaplanowanych i podjętych działań warto opracować sposób ich ewaluacji. W tym celu przydatne może okazać się sporządzenie ankiety dla uczniów i/lub rodziców mającej na celu uzyskanie informacji zwrotnej na temat badanego zagadnienia. Przygotowaniem takiej ankiety mogą zająć się koordynator ds. dwujęzyczności oraz nauczyciele zaangażowani w edukację dwujęzyczną. Zebrane wyniki powinny zostać przedstawione radzie pedagogicznej. Rekomenduje się przeprowadzenie oceny działań związanych z wprowadzaniem systemu dwujęzyczności w ramach ewaluacji wewnętrznej pracy szkoły, przeprowadzanej zgodnie z rozporządzeniem o nadzorze pedagogicznym³².

3.3. Współpraca nauczycieli przedmiotu i języka obcego

Skuteczne wprowadzenie systemu dwujęzyczności w szkole zależy przede wszystkim od kwalifikacji nauczycieli, ich gotowości podnoszenia swoich kompetencji językowych i kompetencji metodycznych, a także wprowadzenia zasad współpracy nauczyciela prowadzącego zajęcia ze swojego przedmiotu w języku obcym z nauczycielem języka obcego. Zasadniczym elementem tego wspólnego działania jest zwrócenie uwagi na stałe komunikowanie się w trakcie planowania procesu nauczania, diagnozowania problemów i stosowania odpowiednich mechanizmów ich rozwiązywania. Dyrektor szkoły – w celu jak najlepszej integracji treści i języka – może powołać zespół do spraw dwujęzyczności. Grupa ta powinna składać się ze wszystkich nauczycieli prowadzących zajęcia przedmiotowe w języku obcym oraz nauczycieli języków obcych, w których te przedmioty są nauczane.

W tej części poradnika omówimy zasady współpracy w ramach zespołu do spraw dwujęzyczności.

Współpraca nauczycieli języka obcego z nauczycielami przedmiotu

W procesie wprowadzania systemu kształcenia dwujęzycznego w szkole ważną rolę odgrywa współpraca nauczyciela języka obcego z nauczycielem/nauczycielami przedmiotu. Liz Dale i Rosie Tanner³³ wskazują, że współpraca nauczycieli może odbywać się:

- **przed lekcją** (np. w sytuacji, gdy nauczyciel języka obcego pomaga nauczycielowi przedmiotu przy tworzeniu materiałów do pracy przez: przygotowanie ćwiczeń językowych, ocenianie poziomu zaawansowania języka używanego w ćwiczeniach, zwrócenie uwagi na język zastosowany w poleceniach),
- **w trakcie lekcji** (nauczyciel języka obserwuje zajęcia prowadzone przez nauczyciela przedmiotu, a następnie udziela informacji zwrotnej na temat najczęściej popełnianych przez uczniów błędów językowych, odnotowuje problemy z użyciem języka obcego i pracuje nad nimi podczas swoich zajęć, a także przypomina młodzieży

³² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2015 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego (Dz.U., poz. 1270), zob. <http://dziennikustaw.gov.pl/du/2015/1270> (dostęp: 2 marca 2016 r.).

³³ Dale L., Tanner R., (2012), *CLIL Activities: A Resource for Subject and Language Teachers*, Cambridge: University Press, s. 21–22.

o różnych strategiach uczenia się języka, które mogą być wykorzystane przy uczeniu się przedmiotu w języku obcym),

- **po zajęciach** (nauczyciel języka może na swoich zajęciach przeprowadzić ćwiczenia odnoszące się do najczęściej popełnianych błędów językowych; może wesprzeć uczniów, przygotowując im dodatkowe ćwiczenia z gramatyki lub ze znajomości słownictwa; nauczyciel języka obcego może wpleść temat omawianych zajęć przedmiotowych w strukturę swojej lekcji; nauczyciel języka obcego może odnieść się do prac uczniów powstałych na zajęciach z danego przedmiotu przy użyciu języka obcego; nauczyciel języka i nauczyciel przedmiotu mogą też wspólnie oceniać postęp uczniów w obszarze znajomości języka i umiejętności jego stosowania).

W trakcie takich spotkań zespół wypracowuje wspólny model współpracy, uwzględniając cały proces przygotowania lekcji dwujęzycznej, w tym wskazanie poszczególnych etapów zajęć: **przed lekcją, w trakcie lekcji oraz po lekcji**. Współpraca powinna opierać się na wzajemnej pomocy zarówno w zakresie językowym, jak i przedmiotowym.

Propozycje tematów wymagających omówienia **przed lekcją**:

- wybór odpowiednich materiałów,
- wskazanie przez nauczyciela języka obcego odpowiednich źródeł, z których można korzystać na lekcji przedmiotu,
- pomoc przy adaptacji materiałów,
- wsparcie językowe dla nauczyciela przedmiotu, szczególnie w zakresie słownictwa i gramatyki,
- wskazówki dotyczące wydawania instrukcji w trakcie lekcji,
- pomoc przy konstruowaniu testu na zajęcia,
- ustalenie celów lekcji w obszarach 4C.

Nauczyciele języka obcego oraz nauczyciele przedmiotu powinni być również zachęceni do regularnego wzajemnego obserwowania zajęć.

Propozycje aspektów wymagających obserwacji **w trakcie** lekcji prowadzonych przez nauczyciela przedmiotu:

- język instrukcji nauczyciela przedmiotu,
- sposób wprowadzania nowego słownictwa przez nauczyciela przedmiotu,
- rodzaj zadawanych pytań (pytania wyższego czy pytania niższego rzędu? pytania otwarte czy pytania zamknięte?),
- formy aktywizowania uczniów,
- metody pracy,
- rodzaje organizatorów graficznych stosowanych na lekcji,
- sposób oceniania,
- realizacja zasady 4C.

Propozycje tematów wymagających omówienia **po lekcji**:

- spostrzeżenia na temat kwestii wymienionych w punktach powyżej,
- sposoby lepszej integracji międzyprzedmiotowej;

- obszary wymagające pilnego wsparcia językowego bądź przedmiotowego,
- ewaluacja postępów uczniów w odniesieniu do języka;
- plan działań na następny tydzień (ustalenie celu na następny tydzień).

W trakcie warsztatu nauczyciele omawiają wspomniane wyżej kwestie, a w przypadku wątpliwości lub pytań konsultują się ze specjalistą do spraw wspomagania.

Podczas planowania dalszych działań na rzecz wspierania nauczycieli, którzy realizują zintegrowane nauczanie przedmiotowo-językowe, należy zwrócić uwagę zarówno na organizację spotkań rady pedagogicznej z tymi przedstawicielami (np. terminy spotkań), jak i na tematykę spotkań zespołu nauczycieli. Istotne jest, aby te zebrania były dokładnie zaplanowane, wynikały z rzeczywistych i bieżących potrzeb nauczycieli. Wśród tematów, które mogą wymagać szerszego omówienia i wsparcia, powinny znaleźć się np. problemy związane z realizacją zasad kształcenia językowo-przedmiotowego w obrębie języka, jak i kwestie związane z materiałami dydaktycznymi, motywowaniem i ocenianiem uczniów itp.

Nauczyciele – w celu monitorowania własnej pracy dydaktycznej – mogą skorzystać z arkusza ewaluacyjnego (**załącznik 5.**).

Załącznik 5. Arkusz obserwacyjny dla nauczycieli języka obcego i nauczycieli przedmiotu³⁴

Celem nauczyciela w systemie dwujęzycznym jest:	Wskaźniki	Zaobserwowano	Nie zaobserwowano (-)	Nie dotyczy (0)	Uwagi
1. Integracja języka i treści					
1.1. Nauczyciel precyzuje – w odniesieniu do języka i treści – cele lekcji.	Cele są przedstawione w zrozumiały sposób i zostają zapisane (np. na tablicy).				
1.2. Nauczyciel korzysta z autentycznych źródeł w celu przekazywania zarówno treści, jak i języka.	Uczniowie znają źródła materiałów.				
1.3. Nauczyciel posługuje się treściami i językiem, które wcześniej zostały określone w planie lekcji.	Uczniowie – w odniesieniu do treści i języka – nie mają problemów z wykonywaniem zadań.				
1.4. Lekcja odbywa się według ściśle określonych etapów.	Rozgrzewka, praca z tekstem, podsumowanie.				
2. Stworzenie odpowiedniego środowiska do nauki					
2.1. Nauczyciel stwarza przyjazne i bezpieczne środowisko do nauki.	Lekcja odbywa się według określonych etapów, które są uczniom znane. Młodzież wspiera się nawzajem w procesie kształcenia, a także nie boi się eksperymentować z językiem.				
2.2. Nauczyciel przekazuje uczniom odpowiednie treści ustnie lub wykorzystuje materiały autentyczne przeznaczone do słuchania.	Treść jest zgodna z podstawą programową. Uczniowie mają dostęp do pomocy językowych takich jak: słowniki, mapy, atlasy itp.				
2.3. Nauczyciel stwarza uczniom warunki do rozwijania sprawności mówienia i pisania.	Młodzież mówi więcej niż nauczyciel. Wszyscy uczniowie mają taką samą możliwość wypowiedzenia się.				

³⁴ Za: Mehisto P., Marsh D., Frigols M.J., op. cit.

2.4. Nauczyciel organizuje salę lekcyjną w sposób sprzyjający uczeniu się.	Nauczyciel eksponuje prace uczniów w sali lekcyjnej. Odpowiednie ustawienie stolików i krzeseł stwarza dobre warunki do pracy w grupach i w parach.		
3. Ułatwianie uczniom zrozumienia treści i języka			
3.1. Nauczyciel korzysta z języka ciała, gestów i autentycznych przedmiotów (gazety, ulotki itp.) w celu przekazania informacji.	Uczniowie mają dostęp do obrazków, map, tablic oraz artefaktów.		
3.2. Nauczyciel w trakcie zajęć odwołuje się do wiedzy już zdobytej przez uczniów, a także do ich doświadczeń.	Uczniowie mają okazję łączyć nową wiedzę z wcześniej poznanymi informacjami.		
3.3. Nauczyciel, pragnąc ułatwić uczniom zrozumienie zadania głównego, stosuje ćwiczenia wprowadzające do tego zagadnienia.	Nauczyciel korzysta z organizatorów graficznych		
3.4. Nauczyciel, pragnąc ułatwić uczniom zrozumienie zadania, upraszcza złożone informacje.	Nauczyciel upraszcza złożone teksty, wykorzystując synonimy (tzw. <i>language frames</i>) i inne modyfikacje.		
3.5. Nauczyciel upewnia się, że uczniowie rozumieją omawiane przez niego zagadnienia.	Uczniowie w trakcie lekcji sygnalizują nauczycielowi problemy dotyczące treści lub języka.		
3.6. Nauczyciel, mając na uwadze poziom możliwości percepcyjnych uczniów, odpowiednio modyfikuje materiał.	Nauczyciel adaptuje teksty, skracając je, upraszczając, zamieszczając glosariusze itp.		
4. Dostosowanie języka instrukcji do możliwości percepcyjnych uczniów			
4.1. Nauczyciel nie podnosi głosu, mówi jasno i wolno.	Uczniowie rozumieją polecenia nauczyciela.		
4.2. Nauczyciel dostosowuje język do potrzeb uczniów.	Nauczyciel powtarza przekazywane informacje w zróżnicowany sposób.		
4.3. Nauczyciel nie dominuje na lekcji.	Uczniowie mają swobodę wypowiedzenia się.		

4.4. Nauczyciel pełni rolę wzorca językowego dla uczniów.	Nauczyciel posługuje się językiem poprawnym pod względem gramatyki i fonetyki.		
5. Angażowanie i motywowanie uczniów			
5.1. Nauczyciel planuje i stosuje techniki, które zachęcają uczniów do mówienia, a także wykorzystują procesy myślowe wyższego rzędu.	Uczniowie biorą udział w dyskusjach. Młodzież wykorzystuje elementy krytycznego i kreatywnego myślenia.		
5.2. Nauczyciel, wykorzystując techniki wzbudzające ciekawość uczniów, motywuje młodzież.	Uczniowie pracują w grupach, w parach. Młodzież przygotowuje prezentacje, debaty oraz odgrywa scenki.		
5.3. Nauczyciel stwarza warunki do pracy koleżeńskiej.	Uczniowie mają okazję do wspólnego uczenia się, pomagania sobie w zadaniach oraz wzajemnego poprawiania się.		
5.4. Nauczyciel przypomina uczniom cele lekcji lub poszczególnych jej etapów.	Uczniowie wiedzą, w jakim celu wykonują dane zadanie.		
6. Dostosowanie do różnych stylów uczenia się			
6.1. Nauczyciel uwzględnia różne style uczenia się uczniów.	Wszyscy uczniowie są motywowani do pracy. Nauczyciel korzysta z technik, które wspomagają uczniów o zróżnicowanym poziomie możliwości percepcyjnych.		
6.2. Nauczyciel uwzględnia zainteresowania uczniów, ich opinie oraz potrzeby.	Uczniowie mogą wybierać tematy do dyskusji, kolejność zagadnień oraz – w miarę możliwości – rodzaj wykonywanych zadań.		
6.3. Nauczyciel dostosowuje ćwiczenia do możliwości uczniów.	Uczniowie mają możliwość wyboru zadań o różnym stopniu trudności, dostosowanych do różnych stylów uczenia się.		

7. Stwarzanie możliwości regularnego wzrostu kompetencji uczniów w zakresie treści przedmiotowych i języka			
7.1. Nauczyciel umożliwia uczniom ocenę ich wiedzy i języka.	Uczniowie stosują samoocenę i/lub ocenę koleżeńską.		
7.2. Nauczyciel wykorzystuje różnorodne techniki do przekazywania informacji zwrotnych.	Nauczyciel wskazuje na luki w wiedzy uczniów i zachęca młodzież do dalszej refleksji. Prowadzący zajęcia, mając na uwadze kwestie językowe, prosi uczniów o powtórzenie pewnych sformułowań, ich wyjaśnienie. Nauczyciel stosuje wobec młodzieży różne techniki poprawy ich błędów językowych.		
7.3. Nauczyciel poprawia błędy językowe uczniów, które występują w ich wypowiedziach zarówno pisemnych, jak i ustnych.	Nauczyciel stanowi wzór prawidłowego użycia języka obcego. Prowadzący zajęcia zachęca również młodzież do wzajemnego poprawiania błędów.		
7.4. Nauczyciel określa okoliczności, w których informacja zwrotna dotyczy treści, a także wskazuje sytuacje, w których informacja zwrotna odnosi się do języka.	Nauczyciel zadaje pytania korygujące treść lub zastosowanie języka.		

3.4. Współpraca z uczniami i rodzicami

Warto, aby doradca do spraw wspomagania, towarzysząc szkołom w procesie tworzenia i funkcjonowania oddziałów dwujęzycznych, zwrócił uwagę nauczycieli na istotną rolę współpracy z rodzicami i uczniami. Celem działań skierowanych wobec uczniów i ich rodziców jest przygotowanie tych osób do świadomego uczestnictwa w procesie kształcenia dwujęzycznego.

W ramach swoich działań specjalista do spraw wspomagania może zasugerować szkole organizację wydarzeń popularyzujących model kształcenia dwujęzycznego (np. dni otwarte oraz lekcje otwarte, w czasie których przyszli uczniowie i ich rodzice mogą poznać rodzaje przedmiotów nauczanych w języku obcym, organizację pracy szkoły, a także wymagania wobec młodzieży i jej opiekunów itp.).

Uczenie się nowych treści przedmiotowych w języku obcym jest dużym wyzwaniem dla wszystkich uczniów, nawet tych najzdolniejszych. W celu ułatwienia im przyswajania wiedzy według modelu dwujęzycznego należy zadbać o zaplanowanie i wdrożenie takich działań, które będą rozwijały możliwości kształcenia i podnoszenia umiejętności językowych. Niewątpliwie takie postępowanie wpłynie pozytywnie na wzrost motywacji młodzieży uczącej się według modelu dwujęzycznego.

Jednym z rozwiązań może być wspieranie nauczycieli w dążeniach do nawiązywania współpracy szkoły z instytucjami i placówkami kulturalnymi, ambasadami, konsulatami itp. Dzięki takim wspólnym inicjatywom uczniowie mogą uczestniczyć w ciekawych wydarzeniach promujących kulturę i języki obce. Warto też wspierać szkołę w dążeniach do organizowania wymian uczniowskich, dzięki którym młodzież będzie mieć możliwość komunikowania się z rówieśnikami w języku obcym w sytuacjach nieformalnych.

Należy też uświadomić nauczycielom, że działania wspierające uczniów nie powinny ograniczać się jedynie do sporadycznych sytuacji. Najlepiej byłoby, gdyby młodzież, która ma problem z realizacją programu szkolnego, mogła regularnie uczestniczyć w dodatkowych zajęciach pozalekcyjnych. Natomiast uczniowie bardzo zdolni powinni mieć możliwość skorzystania z zajęć dodatkowych rozwijających ich zdolności.

Nieodłącznym czynnikiem sprawnego funkcjonowania szkoły z oddziałami dwujęzycznymi jest dobra współpraca placówki zarówno z instytucjami edukacyjnymi, jak i z rodzicami. Szkoła powinna zabiegać o angażowanie rodziców w bieżące sprawy placówki, informować opiekunów o postępach w nauce ich dzieci. Służyć temu mogą różne formy spotkań, np.: spotkania z nauczycielami poszczególnych przedmiotów lub spotkania w szerszym gronie (rada rodziców lub rada szkoły, w skład których wchodzi zarówno przedstawiciele kadry pedagogicznej, społeczności uczniowskiej, jak i rodziców).

4. Wspieranie szkoły kształcącej dwujęzycznie

Specjalista do spraw wspomagania – dzięki analizie danych zebranych w trakcie spotkań z dyrektorem, nauczycielami, uczniami i rodzicami – może pomóc określić obszary rozwoju placówki i zaplanować konkretne działania wspierające, np.: warsztaty metodyczne dla nauczycieli, konsultacje, spotkania z uczniami i rodzicami, pomoc w nawiązywaniu kontaktów z innymi placówkami związanymi z edukacją dwujęzyczną.

Specjalista do spraw wspomagania może także przygotować oferty szkoleń o tematyce odpowiadającej zdiagnozowanym w szkole potrzebom. Poniżej zamieszczono propozycje krótkich warsztatów metodycznych dotyczących kwestii, które często mogą stanowić wyzwanie dla nauczycieli kształcących w systemie dwujęzycznym.

4.1. Praca na lekcji w odniesieniu do zasady 4C

Celem warsztatu jest przygotowanie nauczycieli do prowadzenia lekcji w odniesieniu do zasady 4C. Pierwszym z etapów zajęć powinno być zapoznanie nauczycieli z głównymi założeniami tej zasady:

- **Treść** (*Content*),
- **Komunikacja** (*Communication*),
- **Poznanie** (*Cognition*),
- **Kultura** (*Culture*)

Elementem warsztatu powinna być także część praktyczna dotycząca planowania lekcji z uwzględnieniem języka potrzebnego do realizacji przekazywanych treści.

Niezwykle istotne jest to, aby wszystkie osoby, które są zaangażowane w proces dydaktyczny, miały świadomość, że punktem wyjścia do planowania lekcji jest treść, a język obcy jest jedynie narzędziem (a nie celem samym w sobie). Należy także pamiętać, że dobór języka zależy od wybranego modelu pracy z CLIL.

W ramach przygotowań do świadomego planowania lekcji dwujęzycznej specjalista do spraw wspomagania, odwołując się do zasady 4C, pomaga nauczycielom w formułowaniu pytań. To ćwiczenie ma za zadanie uzmysłowić nauczycielom, że planowanie lekcji musi odbywać się pod kątem analizy treści, języka i procesów kognitywnych.

W realizacji powyższego ćwiczenia mogą pomóc następujące pytania:

Treść (*Content*)

Zdefiniuj wiedzę:

- Jakich treści chcę nauczyć młodzież?
- Jakie treści opanują moi uczniowie?
- Jakie są moje cele lekcji?
- Jakie efekty uczenia się osiągną moi uczniowie?

Komunikacja (*Communication*)

- Jakiego wsparcia językowego potrzebują moi uczniowie, aby pracować z danymi treściami?
- Czy moi uczniowie potrzebują specjalistycznego słownictwa i zwrotów?
- Czy uczniowie będą potrzebować wsparcia gramatycznego (czas, czasowniki modalne, stopniowanie przymiotników itd.)?
- Jaki będzie mój język instrukcji i język potrzebny uczniom do wykonywania zadań w klasie?
- W jaki sposób uczniowie będą pracować na lekcji? Czy przewiduję dyskusje i debaty w trakcie trwania zajęć?

Poznanie (*Cognition*)

- Które zadania będą wymagały procesów myślowych wyższego rzędu (zastosowania, analizy, syntezy i ewaluacji), a które procesów myślowych niższego rzędu (wiedzy i zrozumienia)?
- Które procesy myślowe są adekwatne dla danych treści?

Kultura (*Culture*)

- Jakie implikacje dla danych treści wnosi kontekst kulturowy?
- Jaka jest wartość dodana przekazywanych treści?

Kolejnym etapem planowania jest analiza lekcji pod kątem treści oraz języka wspomagającego ich przyswajanie (ang. *language of learning*). Analiza treści powinna uwzględniać słownictwo kluczowe (w tym słownictwo specjalistyczne w kontekście) oraz struktury leksykalno-gramatyczne.

Następnym etapem jest uwzględnienie w konspekcie lekcji języka umożliwiającego uczniom świadome i skuteczne funkcjonowanie podczas wykonywania zadań. W tym momencie zajęć nauczyciel koncentruje się na języku, który umożliwia uczniom radzenie sobie z trudnymi tekstami specjalistycznymi, rozwija strategie metakognitywne oraz pozwala na prowadzenie dyskusji i wykonywanie ćwiczeń (ang. *language for learning*). Na tym etapie lekcji niezwykle pomocna jest technika rusztowania (ang. *scaffolding*), polegająca na podawaniu uczniom gotowych zwrotów, struktur leksykalno-gramatycznych (ang. *language frames*).

Ważną fazą w przygotowaniu lekcji dwujęzycznej jest również zaplanowanie języka obcego potrzebnego w procesie uczenia się (ang. *language through learning*). Celem tego etapu zajęć jest przeanalizowanie, w jaki sposób procesy myślowe zostały uwzględnione w planie lekcji w celu stymulacji procesu uczenia się. Na tym etapie jest wymagana nie tylko świadomość językowa, ale też kulturowa, która umożliwia dialog, syntezę oraz analizę informacji.

Uwaga:

Specjalista do spraw wspomagania upewnia się, że nauczyciele rozumieją różnice między wykorzystaniem konkretnego języka (*language of learning*), językiem do wykonywania ćwiczeń (*language for learning*) oraz zastosowaniem języka wynikającym z procesu uczenia się (*language through learning*).

Poniżej zamieszczono schemat planu lekcji, który może być wykorzystany w czasie warsztatu. Nauczyciele, odwołując się do zdobytej wiedzy na temat planowania lekcji zgodnie z zasadą 4C, opracowują przykładowy plan lekcji dwujęzycznej dla wybranego przedmiotu, tematu i klasy (**załącznik 6.**). Omówienie przygotowanych planów może nastąpić na kolejnym warsztacie lub może być wykorzystane na zebraniach zespołu do spraw dwujęzyczności.

Załącznik 6. Schemat planu lekcji w odniesieniu do zasady 4C

Przedmiot: Temat lekcji: Klasa:	Język obcy na lekcji przedmiotu
1. Treść (Content) Przypomnienie wiadomości zdobytych na wcześniejszym etapie edukacyjnym (Jaką wiedzę powinni posiadać uczniowie, aby można było zrealizować cele lekcji?).	
2. Poznanie (Cognition) Przypomnienie, rozumienie nowych pojęć, zastosowanie kluczowych pojęć, identyfikowanie zjawisk, spekulowanie według taksonomii Blooma ³⁵ .	
3. Komunikacja (Communication)	
a) kluczowe nowe słownictwo (<i>language of learning</i>),	
b) struktury niezbędne do udzielania odpowiedzi i pracy w grupie (<i>language for learning</i>),	
c) struktury niezbędne do definiowania, klasyfikowania, utrwalania i stosowania słownictwa (<i>language through learning</i>),	
d) inne elementy języka (np. dotyczące wymowy, pisowni, znaczenia itp.).	
4. Kultura (Culture) Poznanie, identyfikowanie zjawisk i procesów zachodzących w kraju ojczystym i w innych krajach, zwiększenie świadomości na dany temat w kontekście kulturowym (poznanie tradycji, norm i wartości innych kultur).	

³⁵ Przykładowe pytania przygotowano w odniesieniu do taksonomii Blooma (zob. Pólturzycki J., op. cit.).

Nauczyciel musi być świadomy, jaką funkcję mają struktury językowe dobrane do realizacji poszczególnych etapów lekcji. Prowadzący zajęcia nie jest jednak zobowiązany do tego, aby przekazywać uczniom nazwy określonych struktur językowych.

W trakcie lekcji młodzież pracuje z gotowym (poznany wcześniej na zajęciach z języka obcego) modelem danego elementu języka. Dzięki temu uczniowie koncentrują się na przekazywaniu treści, a nie na opisie języka. W ten sposób także młodzież rozwija swoją świadomość gramatyczną, ugruntowuje znajomość struktur gramatycznych, które będzie mogła wykorzystywać na innych lekcjach dwujęzycznych i w szerszych kontekstach komunikacyjnych. Do opisywanej sytuacji odnosi się poniższa tabela.

Przykład	Lekcja języka obcego	Lekcja dwujęzyczna
W epoce brązu powstały na tym obszarze wysoko rozwinięte kultury: minojska na wyspie Krecie, a w Grecji właściwej – mykeńska, która później zdominowała Kretę.	<ul style="list-style-type: none"> • czas przeszły, • formy czasowników w czasie przeszłym 	opisywanie czynności zakończonych w przeszłości
Co się stanie, jeśli do słodkiej śmietany dadasz odrobinę octu?	<ul style="list-style-type: none"> • tryb warunkowy pierwszy (w przypadku języka angielskiego) 	wyrażanie prawdopodobieństwa w przyszłości
Zapisz podane przykłady.	<ul style="list-style-type: none"> • tryb rozkazujący 	wydawanie instrukcji
Jelito cienkie – najdłuższy odcinek przewodu pokarmowego mierzący do 8 metrów długości.	<ul style="list-style-type: none"> • stopień najwyższy przymiotnika 	porównywanie

Nauczyciel, planując swoją lekcję, wie, z jakich struktur gramatyczno-językowych będzie musiał skorzystać. Najczęściej będą one wynikać z samego tekstu lub rodzaju zadań przewidzianych w trakcie zajęć. Prowadzący zajęcia, przygotowując gotowe struktury gramatyczne (*language frames*), może wspomóc młodzież w tworzeniu komunikatów. Na przykład, jeśli na lekcji uczniowie poznają proces produkcji papieru, zadaniem nauczyciela będzie przygotowanie struktur służących opisowi procesu, takich jak: strona bierna, wyrażenia służące omawianiu kolejnych etapów procesu (najpierw/następnie/w pierwszym etapie, w początkowej fazie produkcji itp.).

Pod koniec warsztatu specjalista do spraw wspomagania przekazuje uczestnikom materiał, który można wykorzystać do obserwacji lekcji (**załącznik 7.**) prowadzonych przez innego nauczyciela w systemie dwujęzycznym, a jego komentarze i treść omówić na kolejnych spotkaniach zespołu ds. dwujęzyczności. Nauczyciele mogą również zwrócić się do specjalisty ds. wspomagania o udzielenie indywidualnych porad i konsultacji w problematycznych obszarach.

Załącznik 7. Arkusz obserwacji lekcji w odniesieniu do zasady 4 C

Przedmiot/nauczyciel/temat	
Elementy 4C na lekcji	
Treść Jakie treści zostały przekazane na lekcji?	
Komunikacja W jaki sposób nauczyciel komunikował treści, wydawał polecenia? Jakie możliwości stwarzał uczniom do komunikowania się (np. zadania rozwijające sprawność mówienia, pisanie)?	
Poznanie Czy w trakcie lekcji prowadzący odnosił się do taksonomii Blooma? Jeśli nauczyciel odwoływał się do taksonomii Blooma, to w jaki sposób?	
Kultura W jakim stopniu – na poziomie lokalnym lub globalnym – lekcja uwzględniała treści kulturowe? Czy treści te były odpowiednie? Uzasadnij odpowiedź.	
Świadomość leksykalno-gramatyczna	
Czy materiały zawierały gotowe struktury leksykalno-gramatyczne (<i>language frames</i>)?	
Czy uczniowie mieli okazję korzystać z poznanych struktur leksykalno-gramatycznych? Jeśli tak, to w jaki sposób młodzież korzystała z poznanych struktur? Jeśli uczniowie nie korzystali z nich, to z jakiego powodu?	
Inne uwagi	

4.2. Materiały dydaktyczne na lekcji dwujęzycznej

Nauczanie dwujęzyczne wymaga większego nakładu czasu i pracy związanej z przygotowaniem lekcji. Jednym z problemów w nauczaniu CLIL jest brak materiałów. Nauczyciele muszą poświęcić wiele czasu na przygotowanie własnych pomocy dydaktycznych lub dostosowanie – już istniejących materiałów – do potrzeb uczniów. Prowadzący, wybierając konkretne pomoce dydaktyczne do wykorzystania w trakcie zajęć dwujęzycznych, muszą kierować się

ściśle określonymi kryteriami doboru tych materiałów. Poza tym nauczyciele powinni wiedzieć, jak wykorzystać te pomoce dydaktyczne w trakcie pracy z młodzieżą.

Celem warsztatu jest rozwijanie umiejętności nauczycieli w zakresie przygotowania i wykorzystania materiałów dydaktycznych. Do przeprowadzenia tego warsztatu wskazane jest wcześniejsze przygotowanie/wyszukanie materiałów zawierających treści przedmiotowe w języku obcym. Spotkanie rozpoczyna się od opracowania przez nauczycieli listy kryteriów, według których powinno się dokonywać wyboru materiałów. Następnie prowadzący zajęcia oceniają udostępnione pomoce dydaktyczne pod kątem wypracowanych kryteriów.

Kolejnym etapem szkolenia jest omówienie sposobów adaptacji powyżej wymienionych materiałów tak, aby spełniały one wszystkie założenia lekcji dwujęzycznej i były dostosowane do wieku i poziomu językowego ucznia.

W procesie adaptacji materiału należy pamiętać o uwzględnieniu poniższych elementów (zgodnie z zasadą 4C):

Wiedza

- wyróżnienie kluczowego słownictwa w kontekście,
- przygotowanie glosariusza,
- prezentacja słownictwa za pomocą infografiki³⁶ (obrazki, tabele, linia czasu, wykresy, schematy, diagramy itp.).

Komunikacja

- jasno sformułowane polecenia,
- wskazanie struktur leksykalno-gramatycznych niezbędnych do wykonania zadań przez uczniów.

Poznanie

- struktury leksykalno-gramatyczne rozwijające poszczególne umiejętności kognitywne (*language frames*).

Kultura

- zadanie/pytanie odnoszące się do kontekstu kulturowego na poziomie lokalnym/globalnym.

Uwaga:

Specjalista do spraw wspomagania zwraca uwagę nauczycielom, że ich zadaniem jest przeanalizowanie tekstu, a następnie – w miarę możliwości – uproszczenie go w taki sposób, aby nie zawierał on elementów językowych, które dodatkowo utrudniałyby uczniom pracę. Pozostawienie w tekście skomplikowanych elementów językowych uniemożliwia skuteczne przetwarzanie informacji w języku obcym.

³⁶ Link do płatnej strony zawierającej przykładowe organizatory graficzne: <http://www.brainpop.co.uk/blog/2011/09/using-graphic-organisers/> (dostęp: 21 marca 2016 r.).

Adaptacja tekstu dodatkowo może uwzględniać:

- skracanie i upraszczanie zdań,
- usuwanie zbędnych informacji,
- zastępowanie bardzo trudnego słownictwa prostszymi ekwiwalentami,
- usuwanie form strony biernej (z uwzględnieniem sytuacji, w której tekst wymaga jej użycia),
- usuwanie wyrażeń idiomatycznych, czasowników frazowych itp.

Dodatkowe techniki ułatwiające uczniom pracę z tekstem to:

- dzielenie dłuższego tekstu na kilka krótszych fragmentów,
- parafrazowanie trudnego słownictwa,
- załączanie skryptu w przypadku tekstu słuchanego,
- zadawanie uczniom pytań pomocniczych w przypadku pracy z tekstem dłuższym i bardziej skomplikowanym,
- dołączanie glosariuszy, rysunków (itp.) przy dużej liczbie specjalistycznego słownictwa,
- korzystanie w zależności od potrzeb i celu zajęć z organizatorów graficznych – stosowanych przez nauczycieli na każdym etapie lekcji – ułatwiających pracę zarówno z danymi kompleksowymi, jak i informacjami łatwymi do przetworzenia.

Nauczyciele – w ramach doskonalenia umiejętności przygotowania materiałów do lekcji – adaptują tekst na użytek nauczanego przez nich przedmiotu. Opracowanie tekstu powinno spełniać powyżej omówione zasady.

Następnie nauczyciele przeprowadzają zajęcia na podstawie przygotowanych przez siebie materiałów. W trakcie kolejnego spotkania uczestnicy warsztatu omawiają i oceniają, na ile zaadaptowane materiały spełniły swoje zadanie, jakie trudności mieli uczniowie w czasie pracy z tym tekstem, a także jakie zmiany należy ewentualnie wprowadzić.

Uwaga:

Specjalista do spraw wspomagania powinien zachęcać nauczycieli do gromadzenia przygotowanych materiałów w celu tworzenia szkolnych zasobów dydaktycznych poświęconych edukacji dwujęzycznej.

4.3. Ocenianie

System oceniania uczniów kształconych w systemie dwujęzycznym powinien mieć jednolity charakter i być wypracowany wspólnie przez wszystkich nauczycieli zaangażowanych w ten proces. W celu stworzenia takiego systemu należy dążyć do tego, aby nauczyciele we współpracy ze specjalistą do spraw wspomagania przedyskutowali zagadnienia wskazane poniżej:

1. Co podlega ocenie – język czy treść?
2. Jak oceniamy? Z jakich form i narzędzi należy korzystać podczas oceniania uczniów?
3. Kiedy oceniamy?

Zgodnie z zasadami nauczania dwujęzycznego odpowiedź na pytanie 1. brzmi: oceniamy treść. Jednak ze względu na to, że język i treść są ze sobą ściśle powiązane, czasem trudno jest oceniać te elementy osobno. W zakresie kwestii językowych uczniowie muszą rozumieć język instrukcji oraz pytania postawione w zadaniach.

W nauczaniu dwujęzycznym stosuje się zróżnicowane formy oceniania uwzględniające zarówno cele, jak i przyjęte modele kształcenia dwujęzycznego. Najczęściej stosowanymi formami oceniania są: **ocenianie sumujące** oraz **ocenianie kształtujące**.

Ocenianie sumujące

Ocenianie sumujące służy sprawdzeniu, na ile uczeń – zgodnie w wymaganiami podstawy programowej – przyswoił wiedzę w procesie nauki. Sprawdzenie wiedzy może zostać przeprowadzone w formie testu, a ocena sumująca jest wyrażona stopniem.

Nauczyciel, przygotowując test, powinien zastanowić się, jakiego typu zadania (otwarte czy zamknięte) pojawią się w przygotowanym przez niego materiale sprawdzającym stan wiedzy młodzieży, a także w jaki sposób różne typy zadań będą odnosić się do procesów poznawczych uwzględnionych w taksonomii Blooma. W ramach testowania umiejętności niższego rzędu (w zakresie wiedzy i rozumienia) nauczyciele mogą stosować zadania typu np.:

- wskaż/rozpoznaj,
- podkreśl,
- dopasuj,
- uzupełnij lukę/zdanie,
- prawda/fałsz,
- wielokrotny wybór.

W ramach sprawdzania umiejętności wyższego rzędu (czyli stosowania analizy, syntezy i ewaluacji) warto korzystać z zadań typu np.:

- objaśnij wykres/mapę/schemat,
- sporządź mapę/wykres/schemat,
- podaj prawidłową kolejność,
- uzupełnij/napisz notatkę/sprawozdanie³⁷.

Testy przygotowywane przez nauczyciela muszą być uproszczone pod względem językowym, tak, aby ocenie podlegała głównie treść, a nie język, dlatego warto w miarę możliwości załączać rysunki, tabele, wykresy w celu wsparcia wizualnego uczniów.

³⁷ *Assessment and Evaluation in CLIL*, (2012), Franca Quartapelle: Como – Pavia, zob. <http://aeclil.altervista.org/Sito/wp-content/uploads/2013/02/AECLIL-Assessment-and-evaluation-in-CLIL.pdf> (dostęp: 21 marca 2016 r.).

Ocenianie kształtujące

Ocenianie kształtujące, które umożliwia pozyskiwanie informacji zwrotnej w procesie kształcenia, pełni bardzo ważną rolę w nauczaniu dwujęzycznym. Nauczyciel, stosując tę formę oceniania, modyfikuje dalszy proces uczenia się ucznia przez podanie mu wskazówek pomocnych w nauce. W ocenianiu kształtującym można wykorzystać mini tablice, karteczki, sygnalizację świetlną, wyjściówkę.

- Mini tablice

Uczniowie zamiast zapisywać odpowiedzi w zeszyte lub na kartce papieru, udzielają odpowiedzi na mini tablicach. Nauczyciel natychmiast widzi, jakich odpowiedzi młodzież udziela. Prowadzący zajęcia może pomóc konkretnym uczniom albo poświęcić więcej czasu na wyjaśnienie tych kwestii, przy których pojawiło się najwięcej nieprawidłowych odpowiedzi.

- Karteczki

Uczniowie – w celu wskazania zdań zawierających informację prawdziwą – podnoszą zielone karteczki. Młodzież, aby wskazać fałszywą informację, podnosi czerwone karteczki. Odpowiedzi, które zostaną zaprezentowane przez uczniów, mogą być przedyskutowane w parach lub grupach.

- Sygnalizacja świetlna

Uczniowie pracują w grupach lub parach. Jeśli znają odpowiedź na zadane pytania, ustawiają na stole kubeczek w zielonym kolorze. Jeśli nie są pewni odpowiedzi, wybierają kubeczek w kolorze pomarańczowym. Nauczyciel może podejść do danego zespołu i pomóc konkretnym osobom. Jeśli grupa nie zna odpowiedzi na zadane pytanie, wybiera kolor czerwony, czekając na pomoc nauczyciela lub grupy, która wybrała kolor zielony, a tym samym zna odpowiedź na zadane pytanie.

- Wyjściówka

Nauczyciel, podsumowując lekcję lub temat, prosi uczniów o wpisanie odpowiedzi na pytania zapisane na karteczce zwanej **Wyjściówką**. Analiza zebranych informacji zwrotnych pozwoli nauczycielom i uczniom lepiej zaplanować dalsze działania.

3.	Wiadomości, których nauczyłam się/nauczyłem się:.....
2.	Kwestie, które mnie zainteresowały i są dla mnie ważne:.....
1.	Pytanie, na które muszę znaleźć odpowiedź:

Specjalista do spraw wspomagania zwraca uwagę nauczycielom, że ocenianie kształtujące stanowi cenną informację zwrotną dla uczniów, jak również dla rodziców. Poza tym ten typ oceniania jest wskazówką, w jakim kierunku uczeń powinien dalej pracować. Takie ocenianie powinno być prowadzone zarówno w trakcie każdej lekcji, jak i w trakcie całego procesu kształcenia dwujęzycznego.

Istotnym elementem oceniania kształtującego jest również zachęcanie ucznia do samooceny. Dzięki niej każda z osób zespołu klasowego otrzymuje informację zwrotną o swoich postępach. Ta z kolei wyznacza kierunek dalszej pracy ucznia, wskazując obszary wymagające korekty. Rozwijanie wśród młodzieży postawy samodzielności i odpowiedzialności za własne kształcenie przyczynia się do wzrostu motywacji i większego zaangażowania ucznia w proces uczenia się.

Na zakończenie warsztatu specjalista do spraw wspomagania zachęca nauczycieli do stworzenia arkusza oceny ucznia³⁸, dzięki któremu będzie można określić, w jakim stopniu opanował on wiedzę i umiejętności przedmiotowe z uwzględnieniem znajomości języka. W tym celu nauczyciele otrzymują listę deskryptorów, które należy uporządkować rosnąco w zakresie przyswajanych treści i umiejętności.

Uczeń prezentuje pełną wiedzę w zakresie tematu, poprawnie używa słownictwa specjalistycznego.

Uczeń nie posiada wymaganej wiedzy, niepoprawnie używa słownictwa specjalistycznego.

Uczeń posiada podstawową wiedzę w zakresie tematu, poprawnie używa słownictwa specjalistycznego.

Uczeń prezentuje pogłębioną wiedzę w zakresie tematu, poprawnie wykorzystuje słownictwo specjalistyczne

Uczeń nie opanował wiedzy w zakresie danego tematu, nie zna wymaganego w tym zakresie słownictwa.

5. Praktyczne wskazówki do wykorzystania na lekcji CLIL

W poniższej części poradnika zaprezentowano praktyczne zadania, które mogą być wykorzystane przez specjalistę do spraw wspomagania podczas warsztatów oraz konsultacji indywidualnych. Zadania są przypisane do etapów lekcji i odnoszą się do integracji zasady 4C, którą omówiono w poprzednim rozdziale.

Poniżej znajdują się zadania, które ukazują nauczycielom, w jaki sposób integrować treść, język oraz procesy poznawcze stanowiące istotę zasady 4C.

³⁸ Op. cit., tabela 5, s. 50.

Zadania do wykorzystania na początku lekcji odwołujące się do posiadanej przez uczniów wiedzy, a także służące wprowadzeniu nowego tematu/zainteresowaniu nowym tematem

Zadanie 1. Konkurs/zawody na skojarzenia

Nauczyciel podaje temat zajęć w języku obcym. Następnie poleca uczniom, aby w ciągu pięciu minut zapisali jak największą liczbę czasowników i rzeczowników związanych z tematem lekcji. Po upływie określonego czasu młodzież przedstawia określone słownictwo, które stanowi punkt wyjścia do dalszego udziału uczniów w lekcji.

Zadanie 2. Odgadywanie treści zajęć

Nauczyciel zapisuje temat zajęć na tablicy. Prosi uczniów, aby zastanowili się nad zapisanym zagadnieniem, a następnie, używając nie więcej niż np. dziesięciu słów, określili temat zajęć.

Zadanie 3. Skojarzenia

Nauczyciel zapisuje na tablicy temat zajęć. Następnie poleca młodzieży, aby zapisała pięć faktów/osób, z którymi kojarzy się jej zapisany temat lekcji.

Zadanie 4. Układanka słowna (ang. *Boggle*)

Nauczyciel zapisuje na tablicy temat lekcji. Uczniowie pracują w grupach i starają się znaleźć jak najwięcej słów związanych z zagadnieniem zapisanym przez prowadzącego. Po upływie określonego czasu (około trzech minut) wybrani przedstawiciele poszczególnych zespołów odczytują na głos efekty pracy. Uczniowie danego zespołu otrzymują punkt, jeśli żaden z zapisanych przez nich wyrazów nie pojawił się na listach spisanych przez pozostałe grupy.

Zadanie 5. Chmura

Uczniowie dostają schemat graficzny składający się z różnorodnego słownictwa związanego z tematem lekcji. Następnie młodzież wykonuje poniższe polecenia:

- Odgadnij, co będzie tematem dzisiejszej lekcji.
- Ułóż zdanie na temat tego, czego chciałabyś/chciałbyś dowiedzieć się podczas dzisiejszej lekcji.
- Stwórz trzy kolokacje z wybranych słów (np. produkt ciekły).
- Znajdź trzy słowa, które potrafisz zdefiniować.
- Znajdź trzy słowa, których definicję chciałabyś/chciałbyś poznać na dzisiejszej lekcji.
- Znajdź trzy słowa, które pojawiły się na poprzednich lekcjach.

Zadanie 6. Pętla pytań

Każdy uczeń dostaje zapisaną na kartce definicję, a także nazwę pojęcia odnoszącego się do definicji zapisanej na kartce innej osoby z zespołu klasowego. Podczas gdy wskazana osoba czyta otrzymaną definicję, pozostali uczniowie uważnie słuchają. Uczeń, który usłyszy definicję otrzymanego przez siebie pojęcia, zgłasza się, podaje jego nazwę i odczytuje jego definicję. Celem tego zadania jest odczytanie wszystkich terminów i ich definicji.

Modyfikacja zadania: Grę można również wykorzystać jako domino. Wówczas uczniowie ustawiają się w rzędzie, tworząc domino w całej sali.

Zadania do wykorzystania na kolejnym etapie lekcji odnoszące się do pracy z tekstem

Zadanie 1. Kto? Co? Gdzie? Dlaczego?

Przed przeczytaniem tekstu uczniowie układają pytania. Muszą one rozpoczynać się zaimkiem pytającym: kto/co/gdzie/dlaczego?. Nauczyciel kontroluje poprawność pytań i zapisuje je na tablicy. Następnie młodzież czyta tekst i sprawdza, czy zawiera on odpowiedzi na postawione przez nich pytania.

Zadanie 2. Technika KWL (ang. *Know, Want, Learned*)

Przed przystąpieniem do czytania tekstu uczniowie wypełniają poniższą tabelę.

Wiem	Chcę się dowiedzieć	Dowiedziałam się/ Dowiedziałem się

Zadanie 3. Metoda Układanki (ang. Jigsaw)

Uczniowie zostają podzieleni na zespoły cztero- lub pięcioosobowe. Nauczyciel przygotowuje tekst, który dzieli na tyle fragmentów, ile jest grup. Każdy zespół dostaje inny fragment tekstu do przeczytania. Następnie każda osoba w grupie musi na tyle dobrze zrozumieć tekst, żeby móc zrelacjonować jego treść innemu zespołowi. Prowadzący reorganizuje grupy w taki sposób, aby w nowo utworzonych zespołach znalazły się osoby znające inny fragment tekstu. Uczniowie w nowych grupach prezentują swój fragment tekstu. Następnie każdy uczeń wraca do swojego pierwotnego zespołu, aby wspólnie z koleżankami i kolegami odtworzyć cały tekst.

Zadanie 4. Nagłówki z gazet

Uczniowie zostają podzieleni na grupy. Każdy z zespołów otrzymuje od nauczyciela tekst, który został wcześniej pocięty na kawałki. Młodzież zapoznaje się z treścią materiałów, a następnie – na podstawie kluczowych informacji zawartych w tekście – wymyśla/dopasowuje nagłówek do każdego fragmentu. Uczniowie – po wykonaniu tego etapu zadania – zastanawiają się nad kolejnością fragmentów tekstu, a potem porównują ułożony przez siebie tekst z wersją oryginalną.

Zadanie 5. Wywiad

Uczniowie mają za zadanie przedstawić treść tekstu w formie wywiadu. Nauczyciel dzieli klasę na dwie grupy. Członkowie pierwszego zespołu tworzą pytania do tekstu, zaś drugi zespół stara się wybrać najważniejsze elementy z tekstu i je zapamiętać. Następnie prowadzący dobiera uczniów w pary tak, aby jedna osoba zadawała pytania, a druga – z pamięci – udzielała na nie odpowiedzi.

Zadanie 6. Przed i po

Uczniowie otrzymują fragment pochodzący ze środka tekstu, nad którym będą pracować. Nauczyciel dzieli klasę na dwie grupy. Pierwszy zespół ma za zadanie przewidzieć, jakie wydarzenia mogły mieć miejsce przed tymi opisanymi w przedstawionym fragmencie. Druga grupa stara się przewidzieć wydarzenia mogące nastąpić po historii opisaniej w środkowym fragmencie tekstu.

Następnie uczniowie wymieniają się swoimi pomysłami, czytają cały tekst. Na koniec młodzież konfrontuje swoje przypuszczenia z informacjami zawartymi w tekście.

Zadania podsumowujące i wskazujące na sposoby wykorzystania zdobytej wiedzy

Zadanie 1. Zasada 5:5:1

Uczniowie w pięciu zdaniach streszczają lekcję/dział tematyczny. Później zadaniem młodzieży jest streszczenie zajęć/działu w pięciu kluczowych słowach, a następnie jednym słowem.

Zadanie 2. Kącik porad

Uczniowie wymyślają pięć porad dotyczących tego, w jaki sposób najlepiej zapamiętać informacje z lekcji/działu.

Zadanie 3. Mapa myśli

Uczniowie tworzą mapę myśli, wskazując źródła dodatkowych informacji na temat lekcji/działu.

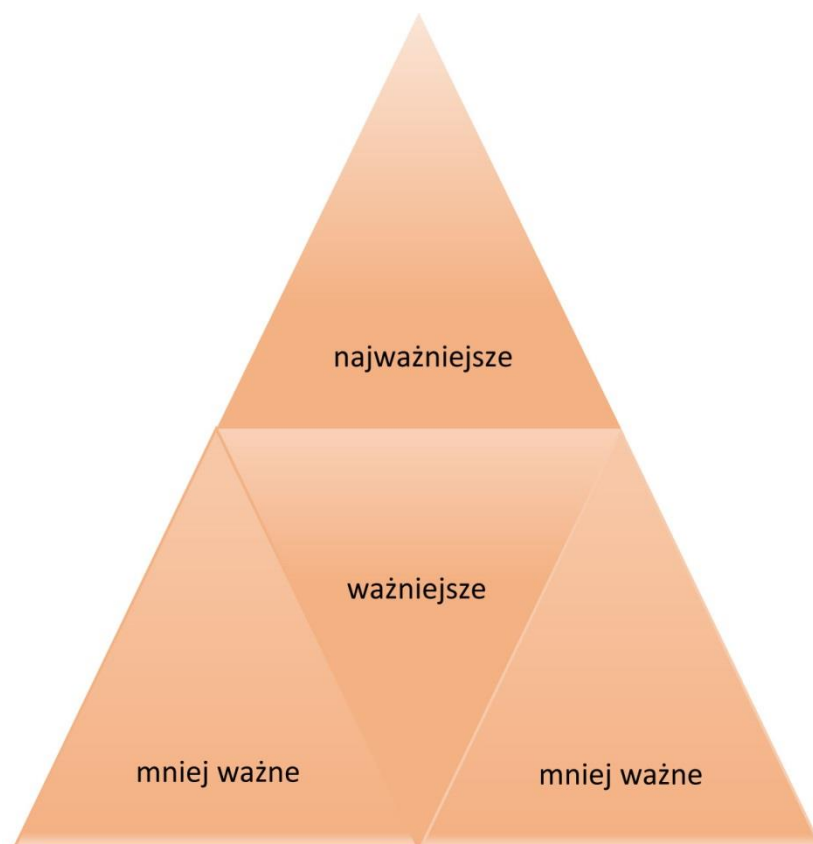
Zadanie 4. Kostka

Uczniowie rzucają kostką. W zależności od wyrzuconej cyfry, odpowiadają na pytania lub zapisują odpowiedzi w zeszycie.

- Z dzisiejszej lekcji chcę zapamiętać...
- Dzisiaj nauczyłam się/nauczyłem się...
- Dwa główne pojęcia, które muszę zapamiętać z lekcji, to:...
- Podczas dzisiejszej lekcji wiedziałam/wiedziałem...
- Muszę przeczytać więcej na temat...
- Podczas dzisiejszej lekcji zaciekało mnie...

Zadanie 5. Piramida priorytetów

Uczniowie podsumowują lekcję, uzupełniając piramidę priorytetów.

6. Ewaluacja

Ostatnia część poradnika jest poświęcona wspieraniu nauczycieli w podsumowaniu i ocenie nauczania dwujęzycznego. Zebrane wnioski mogą mieć formę ankiety, wywiadu z nauczycielem lub obserwacji zajęć.

Poniżej zamieszczono zestaw pytań³⁹, dzięki którym nauczyciele będą mogli przeprowadzić autoewaluację i określić, na ile udało im się zrealizować założenia edukacji dwujęzycznej. Wyniki takiej ewaluacji mogą stanowić zarówno dla specjalisty do spraw wspomagania, jak i dyrektora szkoły doskonałe źródło informacji na temat obszarów wymagających dalszego wsparcia.

Czy jestem „CLIL-owski”? Pytania do ewaluacji

Ile z podanych cech odniesiesz do siebie, swoich zajęć lub swoich uczniów? Zaznacz właściwą rubrykę.

	Zawsze	Często	Czasami	Rzadko	Nigdy
Na początku lekcji upewniam się, jaką wiedzę uczniowie już posiadają na dany temat.					
Na początku lekcji upewniam się, jakie elementy języka obcego wiążącego się z tematem, uczniowie już znają.					
Używam wizualnych pomocy dydaktycznych do wprowadzenia tematu.					
Pozwalam uczniom, aby sami, wykonując ćwiczenia praktyczne, odkryli cel zajęć.					
W celu sprawdzenia wiedzy uczniów na dany temat używam organizatorów graficznych (tabel, map myśli, diagramów), które młodzież wypełnia.					
W celu rozwijania (aktywowania) wiedzy już posiadanej przez uczniów zlecam im pracę w parach lub grupach.					
Zapewniam uczniom dostęp do języka w różnej postaci (tekst/realia/wideo), aby pomóc zrozumieć im temat.					
Formułuję i stosuję zróżnicowane pytania odnoszące się do różnych procesów myślowych.					
Chętnie dzielę uczniów na grupy i w pary w trakcie lekcji.					

³⁹ Dale L., Tanner R., op. cit., s. 15–18.

Używam organizatorów graficznych w trakcie zajęć, by pomóc uczniom zrozumieć omawiany materiał.					
Używam różnych strategii i zadań, by rozwijać umiejętność czytania i słuchania w języku obcym.					
Używam wielu rodzajów ćwiczeń, by powracać do słówek poznanych na wcześniejszych zajęciach.					
Stosuję strategie i techniki, które wspierają rozwijanie procesów myślowych uczniów.					
W trakcie zajęć pomagam uczniom, zwracając ich uwagę na słownictwo oraz formy gramatyczne używane podczas wykonywanych ćwiczeń.					
Stosuję strategie i techniki, które pomagają uczniom opanować nowe słownictwo, w tym specjalistyczne.					
Pomagam uczniom w znajdowaniu podobieństw i różnic pomiędzy językiem rodzimym a obcym.					
Zachęcam uczniów do częstego mówienia w języku obcym podczas moich zajęć					
Przekonuję uczniów, aby wyrażali wiedzę, zdobytą na zajęciach, poprzez różne rejestry językowe (styl formalny i prywatny).					
Stosuję ćwiczenia komunikatywne.					
Pomagam uczniom na różnych etapach pisania (np. burza mózgów, organizowanie pomysłów).					
Uczniowie, wykorzystując zdobytą na lekcji przedmiotowej wiedzę, rozwijają umiejętność pisania różnego rodzaju tekstów w języku obcym.					
Zachęcam uczniów do podsumowywania zajęć w formie pisemnej.					

Im więcej zaznaczonych odpowiedzi zarówno w kolumnie **Zawsze**, jak i w kolumnie **Często**, z tym większą pewnością należy przypuszczać, że rośnie świadomość nauczycieli dotycząca zastosowania systemu CLIL.

Odpowiedzi świadczące o niskiej częstotliwości podejmowanych działań wskazują obszary, które należałoby udoskonalić. Specjalista do spraw wspomaganie powinien traktować te odpowiedzi jako wskazówki do dalszego postępowania (np. organizacji dodatkowych warsztatów dla zespołu do spraw dwujęzyczności lub zaproszenia eksperta zewnętrznego do zorganizowania warsztatów doskonalących w działaniach wymagających wsparcia).

7. Szkoły kształcące w systemie dwujęzycznym. Przykłady dobrych praktyk

I Liceum Ogólnokształcące im. Rodu Leszczyńskich w Lesznie

I Liceum Ogólnokształcące im. Rodu Leszczyńskich w Lesznie jest szkołą z tradycjami nauczania dwujęzycznego z języka niemieckiego. Obecnie tą placówką kierują i dbają o jej rozwój zarówno dyrektor liceum – mgr Barbara Kochanek, jak i wicedyrektorzy – mgr Dorota Pietrowicz i mgr Robert Przykucki.

Pierwsze klasy dwujęzyczne utworzono w roku szkolnym 1992/1993. Od samego początku kładziono nacisk na rozwój językowy ucznia poprzez intensywną naukę języka, a następnie na zastosowanie go w nauczaniu przedmiotu poprzez język niemiecki.

Pierwszym etapem wdrażania nauczania dwujęzycznego w I Liceum w Lesznie było utworzenie klas wstępnych z językiem niemieckim, oferujących uczniom naukę języka w wymiarze 18 godzin tygodniowo. Czas ten poświęcono zarówno na kształcenie kompetencji językowych młodzieży, jak również wykorzystano go na doskonałe przygotowanie uczniów do rozpoczęcia edukacji z zakresu przedmiotów ogólnokształcących (np.: matematyki, biologii, chemii, geografii oraz podstaw przedsiębiorczości) w języku niemieckim. Zajęcia były prowadzone przez polskich nauczycieli, którzy posiadali uprawnienia do nauczania w języku niemieckim, a także – dzięki programom rządowym Republiki Federalnej Niemiec – przez niemieckich nauczycieli.

Istotą tego procesu stanowiła kontynuacja kształcenia tych samych przedmiotów w języku niemieckim przez cały okres trwania nauki. Jednocześnie w szkole powstało centrum egzaminacyjne DSD⁴⁰. Obecnie młodzież I Liceum Ogólnokształcącego im. Rodu Leszczyńskich w Lesznie przygotowuje się w małych grupach do tego egzaminu. W placówce naucza się dwóch przedmiotów w języku niemieckim. Zajęcia prowadzi nauczyciele języka posiadający uprawnienia do nauczania przedmiotu ogólnego.

Na uwagę zasługuje udział uczniów klasy dwujęzycznej w konkursie organizowanym pod patronatem Prezydenta Republiki Federalnej Niemiec, „*Jugend debattiert international*” („Młodzież debatuje”). Celem konkursu jest przygotowanie uczniów do fachowej debaty, nabycie przez młodzież umiejętności rozpoznania i odniesienia się do aktualnych, politycznych i społecznych problemów. Takie działania bez wątpienia sprzyjają rozwojowi osobowości ucznia i – co istotne – pogłębiają znajomość języka niemieckiego, ponieważ projekt jest realizowany właśnie w tym języku. Debata dotycząca problemów społeczno-politycznych każdorazowo jest przeprowadzana między czterema osobami.

Uczniowie I Liceum Ogólnokształcącego im. Rodu Leszczyńskich w Lesznie zostali laureatami w ogólnopolskim finale konkursu. Dobrą praktyką nauczania dwujęzycznego w tej placówce są organizowane wymiany międzyszkolne. Szkoła współpracuje z gimnazjum w Mosbach.

⁴⁰ DSD – dyplom z języka niemieckiego wydawany przez Ministerstwo Edukacji i Kultury Republiki Federalnej Niemiec w Bonn; poziom A2/B1 oraz B2/C1 – uprawnia do studiowania w niemieckojęzycznych uczelniach.

Dzięki temu przedsięwzięciu polscy uczniowie mają szansę na sprawdzenie własnych umiejętności językowych.

Szkoła prowadzi również „dwujęzyczność miękką” (*soft*) w zakresie języka angielskiego. Jest to model, który koncentruje się na rozwoju umiejętności językowych poprzez realizację wybranych elementów treści przedmiotów ogólnych.

W klasach o profilu matematyczno-fizyczno-informatycznym, lingwistycznym czy biologiczno-chemicznym zajęcia z języka angielskiego zostały poszerzone o dodatkową godzinę, podczas której uczniowie realizują wybrane treści przedmiotowe w języku angielskim.

Programy autorskie przygotowane przez nauczycieli języka angielskiego zostały opracowane w ścisłej współpracy z nauczycielami przedmiotu. Każdy z programów przewidziany jest na okres dwóch lub trzech lat i jego treści są skorelowane z zagadnieniami z konkretnych przedmiotów. Istotną rolę przy doborze materiałów wykorzystywanych na zajęciach odgrywa poziom znajomości języka prezentowany przez uczniów.

Nauczyciele języka prowadzą zajęcia w odniesieniu do języka specjalistycznego w wybranej dziedzinie naukowej. Dzięki temu uczniowie kształtują i rozwijają swoje umiejętności językowe, poszerzając zasób słownictwa specjalistycznego. W ten sposób młodzież może w praktyczny sposób wykorzystać kompetencje językowe w określonym naukowym kontekście.

Program klasy lingwistycznej realizuje element kulturowy nauczania dwujęzycznego i proponuje uczniom dwuletni kurs wiedzy o krajach anglojęzycznych. Nauczanie w tym systemie opiera się na programach autorskich. Każdy z nich jest poddany merytorycznej dyskusji. Warunkiem wdrożenia konkretnego programu autorskiego jest pozytywna opinia co najmniej dwojga nauczycieli dyplomowanych. Dyrektor szkoły – po zatwierdzeniu programów przez radę pedagogiczną – występuje do organu prowadzącego z prośbą o przyznanie limitu godzin na ich realizację. Następnie dyrektor włącza programy do rozkładu zajęć. Trzeba pamiętać, że planowana liczba godzin nie może przekraczać maksymalnej liczby godzin dostosowanej dla cyklu kształcenia, uregulowanej ogólnie obowiązującymi przepisami.

Forma dwujęzyczności prowadzona przez I LO im. Rodu Leszczyńskich w Lesznie – zdaniem uczniów tej placówki – pozwala młodzieży w ciekawy sposób rozwijać umiejętności językowe, a także zachęca młodych ludzi do lektury obcojęzycznych tekstów kultury.

II Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika w Lesznie

II Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika w Lesznie jest jedną z największych w Polsce szkół ponadgimnazjalnych prowadzących kształcenie dwujęzyczne (od 2006 r.) oraz jedną z największych placówek realizujących program matury międzynarodowej (od 2009 r.).

Na stronie internetowej szkoły można przeczytać⁴¹:

„Celem naszej szkoły jest przygotowanie uczennic i uczniów do bycia aktywnymi i odpowiedzialnymi członkami społeczności lokalnej i globalnej. Szkoła zapewnia wysoki poziom edukacji, zachęca do rozwijania umiejętności poznawczych, krytycznej refleksji i niezależności w myśleniu. Pragnie zaszczerpić w swoich uczennicach i uczniach wiarę w siebie, empatię, chęć niesienia pomocy drugiej osobie i potrzebę współpracy”.

Wytyczone cele szkoła realizuje m.in. poprzez zapewnienie wysokiego poziomu nauczania, w tym w ramach edukacji dwujęzycznej oraz programu matury międzynarodowej, udział w programach edukacyjnych, współpracę z instytucjami edukacyjnymi oraz środowiskiem lokalnym. Wszystkie podejmowane przez szkołę działania przyczyniają się do jej ogromnego sukcesu. Obecnie szkoła prowadzi siedem oddziałów klasowych na każdym poziomie nauczania, z czego cztery są oddziałami dwujęzycznymi, jeden oddział przygotowuje uczniów do matury międzynarodowej, a dwa pozostałe to klasy profilowane.

Oferta edukacyjna szkoły jest bardzo szeroka i pozwala uczniom na wybór kierunku kształcenia zgodnego z ich predyspozycjami i priorytetami. W bieżącym roku szkolnym kształcenie dwujęzyczne jest realizowane w czterech klasach profilowanych:

Profil klasy	Przedmioty nauczane dwujęzycznie	Drugi język obcy (do wyboru)
klasa humanistyczno-prawna	edukacja europejska, historia XX wieku, matematyka	<ul style="list-style-type: none"> • język niemiecki • język hiszpański • język rosyjski • język francuski
klasa matematyczno-fizyczna (wielokierunkowa)	matematyka, fizyka i astronomia, geografia/ekonomia	
klasa matematyczno-geograficzna	geografia, matematyka, ekonomia	
klasa biologiczno-chemiczna (przyrodniczo-medyczna)	biologia, chemia, matematyka	

Dyrekcja i nauczyciele dbają o to, aby uczniowie jak najefektywniej wykorzystywali czas spędzony w placówce. Aby poszerzyć wiedzę młodzieży w ramach różnych przedmiotów, organizuje się dla niej zajęcia dodatkowe: z biologii doświadczalnej, zastosowania matematyki czy wiedzy o kulturze.

Każda klasa – zgodnie z wymogami prawnymi – uczy się również języka angielskiego w wymiarze sześciu godzin tygodniowo. Ułatwia to uczniom zrozumienie treści na danym przedmiocie prowadzonym w języku angielskim. Nauczanie języka angielskiego odbywa się

41 Zob. <http://www2.iilo.leszno.eu/991.html#> (dostęp: 21 marca 2016 r.).

w ośmiu grupach międzyoddziałowych wyodrębnionych z uwzględnieniem zaawansowania znajomości języka. Taki podział pozwala zarówno zoptymalizować pracę nauczyciela, jak i dostosować tempo pracy uczniów – w obrębie danej grupy – do ich wyrównanych możliwości. Działanie tego typu z pewnością daje uczniom większy komfort pracy, zwłaszcza na pierwszym etapie nauki w liceum. Ponadto podział młodzieży zgodnie ze stopniem zaawansowania znajomości języka jest zgodny z wymaganiami kształcenia określonymi podstawą programową. Dlatego też – w odniesieniu do standardów nauczania wskazanych w podstawie – także w II Liceum Ogólnokształcącym im. Mikołaja Kopernika w Lesznie są organizowane dodatkowo zajęcia, które prowadzi rodzimy użytkownik języka angielskiego – nauczycielka z Kanady. Lekcje z *native speakerem* są dla ucznia naturalną konfrontacją i najlepszym sposobem weryfikacji umiejętności.

Dobór przedmiotów prowadzonych w języku angielskim nie jest przypadkowy – w każdym przypadku odpowiada on profilowi klasy, co jest niezwykle istotne z racji egzaminów maturalnych. W rezultacie doprowadziło to do sytuacji, w której od kilku lat rośnie liczba uczniów II Liceum Ogólnokształcącego im. Mikołaja Kopernika przystępujących do egzaminu maturalnego w systemie dwujęzycznym. Warto dodać, że uczniowie ci osiągają z egzaminu maturalnego najlepsze wyniki w regionie.

O randze tej szkoły stanowi nie tylko przemyślany program nauczania, ale także współpraca z wieloma uznanymi placówkami edukacyjnymi: Wydziałem Anglistyki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz Instytutem Lingwistyki Stosowanej Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Lesznie. W ramach tego przedsięwzięcia uczniowie uczestniczą w różnorodnych wydarzeniach, wykładach i spotkaniach, na których nie tylko poszerzają wiedzę, ale także wykorzystują swoje umiejętności językowe w sytuacjach pozaszkolnych.

II Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika w Lesznie szuka również partnerów wśród innych instytucji prowadzących działalność edukacyjną. W 2014 r. szkoła ta została włączona do programu partnerskiego British Council – Addvantage⁴².

Dzięki tej współpracy uczniowie mogą korzystać z dodatkowych przywilejów, jakimi są objęci partnerzy British Council. Nauczyciele języka angielskiego prowadzą dodatkowe zajęcia przygotowujące młodzież do egzaminów oraz przeprowadzają egzaminy próbne, dalej oceniane w Cambridge, które diagnozują umiejętności językowe uczniów i określają obszary wymagające dalszej pracy. Działania te motywują uczniów do nauki języka i sprawiają, że coraz częściej młodzież, pragnąc formalnego potwierdzenia swoich kompetencji językowych, przystępuje do egzaminów na poziomie FCE lub CAE. Dzięki współpracy II Liceum Ogólnokształcącego im. Mikołaja Kopernika w Lesznie z British Council uczniowie mogą zdawać egzaminy językowe w swojej szkole.

Uczniowie II Liceum Ogólnokształcącego im. Mikołaja Kopernika w Lesznie uczestniczą również w projektach międzynarodowych (np. w programie Erasmus), olimpiadach, konkursach przedmiotowych, osiągając bardzo dobre wyniki. Dowodem osiągnięć młodzieży

⁴² Zob. <https://www.britishcouncil.pl/egzaminy/szkoly-instytucje/program-addvantage> (dostęp: 10 października 2015 r.).

są liczne nagrody, zarówno indywidualne, jak i te dla szkoły, potwierdzające wysoką pozycję tej placówki w ogólnopolskich rankingach szkół ponadgimnazjalnych.

O sukcesie II Liceum Ogólnokształcącego im. Mikołaja Kopernika w Lesznie świadczą również losy absolwentów, którzy utrzymują kontakt ze szkołą, przekazując informacje na temat swojej dalszej drogi edukacyjnej - także poza granicami kraju.

Szkoła również dba o swych uczniów, organizując dni otwarte dla przyszłych licealistów, a także zapraszając na zajęcia Klubu Zdolnego Gimnazjalisty, w którym uczniowie mogą rozwijać swoje umiejętności i poszerzać wiedzę.

Sukces omawianego projektu edukacyjnego w II Liceum Ogólnokształcącym im. Mikołaja Kopernika w Lesznie jest wynikiem wyłożonej pracy pani dyrektor mgr Krystyny Łasowskiej oraz wicedyrektorów: mgr Jolanty Tonkiewicz i mgr Tomasza Kopydłowskiego, a także wykwalifikowanej kadry, w pełni świadomej obowiązku podnoszenia swoich kwalifikacji zawodowych. Nie bez znaczenia jest też fakt włączania rodziców w działalność szkoły i stała współpraca z władzami samorządowymi.

Właściwa, przemyślana organizacja procesu kształcenia, realizowana przez współpracujących ze sobą zespół nauczycieli oraz poszukiwanie nowoczesnych rozwiązań dydaktycznych i włączanie uczniów w kreowanie życia szkoły, sprawiają, że przestaje ona być tylko miejscem zdobywania wiedzy, a staje się miejscem, z którym młodzież się utożsamia i integruje. Powodzenie przedsięwzięcia jest możliwe tylko wówczas, gdy osoby zaangażowane w projekt jasno precyzują cele i wiedzą, jak je osiągnąć.

Podsumowanie

Zarówno I Liceum Ogólnokształcące im. Rodu Leszczyńskich, jak i II Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika w Lesznie, są prekursorami w realizacji kształcenia w systemie dwujęzycznym. Każda z tych placówek prezentuje nieco odmienne podejście w zakresie nauczania w systemie dwujęzycznym. Niemniej obserwacja obu szkół dowodzi, że kształceniu dwujęzycznemu przyświeca jeden cel: poznanie przez młodzież języka obcego i wykorzystanie tej umiejętności w budowaniu jej wizerunku i kariery zawodowej.

Słownik pojęć stosowanych w nauczaniu dwujęzycznym

CLIL – zintegrowane kształcenie przedmiotowo-językowe (*Content and Language Integrated Learning*); nauczanie przekazujące treści niejęzykowe poprzez język, który nie jest rodzimym językiem ucznia.

Code-switching (mikroprzemienność) – praktyka językowa polegająca na przeplataniu się podczas zajęć lekcyjnych języka obcego z językiem ojczystym.

Edukacja dwujęzyczna (nauczanie bilingwalne) – nauczanie realizowane w dwóch językach.

Infografika – elementy graficzne ułatwiające uczniowi rozumienie, porządkowanie i zapamiętywanie nowych informacji.

Immersja – metoda uczenia się/nauczania polegająca na „zanurzeniu w języku”.

Ocenianie kształtujące (*formative assessment*) – typ oceniania polegający na pozyskiwaniu w trakcie kształcenia – zarówno przez nauczyciela, jak i ucznia – informacji pozwalających rozpoznać i zmodyfikować przebieg procesu nauczania i uczenia się.

Ocenianie sumujące (*summative assessment*) – typ oceniania polegający na podsumowaniu wiedzy opanowanej przez ucznia po zakończeniu procesu lub etapu uczenia się; najczęściej ten typ oceniania jest realizowany w formie testu.

Organizatory graficzne – termin odnoszący się do narzędzi graficznych wspierających ucznia w zrozumieniu i zapamiętaniu nowych informacji.

Procesy myślowe niższego rzędu (*lower-order thinking skills*) – według taksonomii Blooma procesy odnoszące się do wiedzy i zrozumienia.

Procesy myślowe wyższego rzędu (*higher-order thinking skills*) – według taksonomii Blooma procesy odnoszące się do umiejętności stosowania analizy, syntezy i ewaluacji.

Strategie metakognitywne (*metacognitive strategies*) – strategie pomagające uczniom w planowaniu, ocenianiu własnej nauki, czyli przejmowaniu odpowiedzialności za proces zdobywania wiedzy.

Szkoła dwujęzyczna – szkoła prowadząca wyłącznie oddziały dwujęzyczne.

Szkoła z oddziałami dwujęzycznymi – szkoła prowadząca zarówno oddziały dwujęzyczne, jak i oddziały ogólne.

Technika rusztowania (*scaffolding*) – technika używana przez nauczycieli w celu stopniowego przygotowania uczniów do wykonywania zadania.

Zasada 4C – zasada nauczania CLIL wykorzystującego cztery elementy: treść (*content*), poznanie/procesy myślowe (*cognition*), komunikację (*communication*), kulturę (*culture*).

Bibliografia

Publikacje książkowe

Bentley K., (2010), *The TKT Teaching Knowledge Course. CLIL Module*, Cambridge University Press.

Coyle D., Hood P., Marsh D., (2010), *Content and Language Integrated Learning*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dale L., Tanner R., (2012), *CLIL Activities: A Resource for Subject and Language Teachers*, Cambridge: Cambridge University Press.

Harmer J., (2007), *The practice of English Language Teaching: fourth edition*, Harlow, Essex: Pearson Longman.

Harmer J., (2012), *Teacher Knowledge Core Concepts in English Language Teaching*, Harlow, Essex: Pearson Longman.

Mehisto P., Marsh D., Frigols M.J., (2008), *Uncovering CLIL: Content and Language Integrated Learning in Bilingual and Multilingual Education*, Oxford: Macmillan.

Pawlak M., (2010), *Zintegrowane kształcenie przedmiotowo-językowe: założenia, praktyka, perspektywy*, „Języki Obce w Szkole”, nr 6, s. 13–26.

Pólturzycki J., (2006), *Dydaktyka dla nauczycieli*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

Scrivener J., (2011), *Learning Teaching The Essential Guide to English Language Teaching: third edition*, Oxford: Macmillan Education.

Publikacje elektroniczne

Materiały dotyczące edukacji dwujęzycznej

Edukacja dwujęzyczna w polskich szkołach. Raport ewaluacyjny, zob.

<https://www.ore.edu.pl/materialy-do-pobrania/category/33-raporty?download=54:raport-ewaluacyjny-edukacja-dwujezyczna-w-polsce-jezyk-angielski>

Raport ewaluacyjny – Edukacja dwujęzyczna w Polsce (język angielski), zob.

<http://www.ore.edu.pl/component/phocadownload/category/33-raporty?download=54:raport-ewaluacyjny-edukacja-dwujezyczna-w-polsce-jezyk-angielski>

Materiały z forum wymiany doświadczeń dyrektorów: Zmiany w organizacji nauczania w szkołach dwujęzycznych oraz szkołach z oddziałami integracyjnymi od 1 września 2012 r., zob.

<http://www.ore.edu.pl/materialy-do-pobrania-74508/zarzadzanie-i-organizacja-w-szkole-i-placowce?download=580:materiay-podsumowujce-forum-wymiany-dowiadcz-dyrektorw-zmiany-w-organizacji-nauczania-w-szkoach-dwujzycznych-oraz-szkoach-z-oddziaami-integracyjnymi-od-1-ix-2012-r.>

Materiały dotyczące wspierania szkół i nauczycieli

Jak wspomagać pracę szkoły? Poradnik dla pracowników instytucji systemu wspomagania. Zeszyt 1. Założenia nowego systemu doskonalenia nauczycieli, (2015), Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji, zob. <http://www.ore.edu.pl/materiay-do-pobrania-35397/category/136-poradnik-metodyczny?download=3318:jak-wspomagac-prace-szkoly-poradnik-dla-pracownikow-instytucji-systemu-wspomagania-zeszyt-1-zalozenia-nowego-systemu-doskonalenia-nauczycieli>

Jak wspomagać pracę szkoły? Poradnik dla Pracowników Instytucji Systemu Wspomagania. Zeszyt drugi. Diagnoza Pracy Szkoły, (2015), Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji, zob. <http://www.ore.edu.pl/materiay-do-pobrania-35397/category/136-poradnik-metodyczny?download=3317:jak-wspomagac-prace-szkoly-poradnik-dla-pracownikow-instytucji-systemu-wspomagania-zeszyt-2-diagnoza-pracy-szkoly>

Jak wspomagać pracę szkoły? Poradnik dla Pracowników Instytucji Systemu Wspomagania. Zeszyt trzeci. Planowanie działań, (2015), Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji, zob. <http://www.ore.edu.pl/materiay-do-pobrania-35397/category/136-poradnik-metodyczny?download=3316:jak-wspomagac-prace-szkoly-poradnik-dla-pracownikow-instytucji-systemu-wspomagania-zeszyt-3-planowanie-dzialan>

Jak wspomagać pracę szkoły? Poradnik dla pracowników instytucji systemu wspomagania. Zeszyt 4. Realizacja i podsumowanie działań, (2015), Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji, zob. <http://www.ore.edu.pl/materiay-do-pobrania-35397/category/136-poradnik-metodyczny?download=3315:jak-wspomagac-prace-szkoly-poradnik-dla-pracownikow-instytucji-systemu-wspomagania-zeszyt-4-realizacja-i-podsumowanie-dzialan>

Projekt jest współfinansowany przez Unię Europejską w ramach środków Europejskiego Funduszu Społecznego

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
Tel. 22 345 37 00
Fax 22 345 37 70

www.ore.edu.pl